

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ

Ірина Левчин

ТРАДИЦІЙНЕ МИСТЕЦТВО ІРАНУ

Навчальний посібник
для студентів ОС Бакалавр

هنرهای سنتی ایران

Київ 2023

Рецензенти:

док. філол. наук, доц. О.В. Мазепова
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка),
канд. філол. наук, доц. О.Й. Максимів
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 10 від 23 травня 2023 року)*

Левчин І. Д.

Традиційне мистецтво Ірану. Навчальний посібник для студентів
ОС Бакалавр. Київ, 2023. 95 с.

Навчальний посібник розрахований на студентів закладів вищої освіти України, де перська мова викладається як основна або друга східна мова, а також східних факультетів та відділень, у навчальному плані яких курс лінгвокраїнознавства Ірану є одним з освітніх компонентів підготовки фахівців із перської мови і літератури. Крім того, він також може бути цікавим для студентів мистецьких та суміжних культурознавчих спеціальностей.

Посібник складається з трьох розділів, присвячених загальному огляду мистецтва Ірану, архітектурі та народним художнім промислам цієї країни. Додатково вміщено питання до кожного розділу, перськомовні тексти та глосарій для самостійного вивчення лексики, яка відноситься до теми традиційного мистецтва Ірану.

У навчальному плані підготовки бакалаврів НН інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка за спеціальністю 035.067 «східні мови та літератури (переклад включно), перша – перська» ОП «Перська мова і література та переклад, англійська мова» матеріал посібника може бути використаний під час викладання дисциплін «Лінгвокраїнознавство Ірану», «Основи перської лінгвокультурології», «Культура і мистецтво Ірану» та ін.

Посібник багато ілюстрований і стане в нагоді всім, хто в Україні вивчає перську мову, історію та культуру Ірану, цікавиться традиційним мистецтвом цієї країни та прагне збагачення знань у відповідній галузі.

ЗМІСТ

Передмова	5
Розділ 1. Загальний огляд	7
Текст 1 «هنرهای سنتی».....	10
Розділ 2. Архітектура Ірану / معماری ایران	13
2.1. Вступ	13
2.2. Дзеркальна мозаїка Аїнекарі / آینه کاری.....	13
2.3. Виготовлення Мукарн / مقرنس کاری.....	15
2.4. Гіпсова ліпнина / گچبری.....	16
2.5. Оздоблення кахлями / کاشیکاری.....	17
2.6. Оздоблення вапном / آهکبری.....	19
2.7. Цегляна кладка / آجرکاری.....	20
2.8. Рельєфна обробка каменю / حجاری.....	20
<i>Питання до розділу</i>	22
Текст 2 «کاشی کاری سنتی».....	23
Розділ 3. Народні художні промисли Ірану / صنایع دستی	26
3.1. Вступ	26
3.2. Класифікація народних ремесел / طبقه بندی صنایع دستی.....	26
Частина I	31
3.3. Обробка металів / فلزکاری.....	31
3.4. Валяння, збивання повсті / نمد مالی.....	39
3.5. Вироби зі шкіри та хутра / فرآورده های چرم و پوست.....	40
3.6. Гончарство та виробництво кераміки / سفال و سرامیک سازی.....	42
3.7. Скlorобство / شیشه گری.....	45
3.8. Плетіння з лози та бамбукове плетіння / حصیر و بامبوبافی.....	48
3.9. Пап'є-маше / پایپه ماشه.....	49
<i>Питання до першої частини розділу</i>	51
Текст 3 «شیشه گری سنتی».....	52
Частина II	54
3.10. Традиційний розпис тканин / چاپ های سنتی.....	54
3.11. Плетіння килимів на ткацьких верстатах / بافته های داری.....	56
3.12. Традиційне ткацтво / نساجی سنتی.....	64

3.13. Вишивка / رودوزی یا روکاری.....	66
3.14. В'язання / بافتنیها.....	70
3.15. Вироби з каменю / محصولات سنگی.....	71
3.16. Деревообробні ремесла / صنایع دستی چوبی.....	73
<i>Питання до другої частини розділу.....</i>	81
Текст 4 «قلم زنی».....	82
Текст 5 «خاتم کاری».....	85
Перелік найважливіших художніх промислів в провінціях Ірану.....	88
Глосарій.....	91
Список рекомендованої літератури.....	95

Передмова

Навчальний посібник «Традиційне мистецтво Ірану» розрахований насамперед на студентів бакалаврату українських закладів вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 035 Філологія, спеціалізацією 035.067 «східні мови та літератури (переклад включно), перша – перська» та у навчальному плані яких передбачено такий освітній компонент, як «Лінгвокраїнознавство Ірану». Також він може бути цікавим для студентів мистецьких та суміжних культурознавчих спеціальностей.

Посібник укладено на матеріалі перекладів студентів магістратури Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Дарії Рудик, Юлії Рябоконт та Ірини Сотуленко під керівництвом викладача кафедри мов і літератур Близького та Середнього Сходу Ірини Левчин під час проходження перекладацької практики в Посольстві Ісламської Республіки Іран у Києві восени 2019 року.

Основною метою укладання навчального посібника є збагачення світогляду студентів у галузі культури та мистецтва Ірану, ознайомлення з широким пластом відповідної лексики. У навчальному плані ОС бакалавр ОП «Перська мова і література та переклад, англійська мова» НН інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка, окрім навчальної дисципліни «Лінгвокраїнознавство Ірану», матеріал посібника може використовуватися під час викладання такого освітнього компоненту вибіркового блоку «Перська лінгвокультурологія та міжкультурна комунікація» дисциплін, як «Культура і мистецтво Ірану», а також як допоміжний – в курсах «Основи практики перекладу перської мови», «Лексикологія перської мови», «Основи перської лінгвокультурології» та ін.

Навчальний посібник складається з трьох розділів: у першому міститься загальний огляд мистецтва Ірану, другий присвячений архітектурі, а третій – народним художнім промислам цієї країни. Після кожного розділу вміщено питання для самоконтролю, перськомовні тексти для самостійного опрацювання

та в кінці поданий глосарій використаної в посібнику лексики зі сфери культури та мистецтва Ірану.

Навчальний посібник «Традиційне мистецтво Ірану» стане в нагоді всім, хто в Україні вивчає перську мову, історію та культуру Ірану, цікавиться традиційним мистецтвом цієї країни, прагне збагачення знань у відповідній галузі.

Розділ 1. Загальний огляд

Коли мова заходить про культуру народу, зазвичай послуговуються двома виразами: «рівень культури» та «багатство культури». В першому випадку йдеться про характер поведінки – як індивідуальної, так і групової, властивий окремому народові. Наприклад, те, як людина поводитиметься під впливом тих чи інших правил та положень – як обговорених заздалегідь, так і навіть негласних. Ілюстрацією рівня культури може бути, те, як вчинить водій, коли приближається до світлофора з червоним світлом, або те, як людина в черзі за продуктами реагуватиме та діятиме, і чи стане взагалі дотримуватися черги. Характер подібної поведінки і є ознакою рівня культури певного суспільства.

Тоді ж як культурне багатство націй та народностей говорить про різноманітні та складні форми життєдіяльності цього суспільства, і в цьому контексті до уваги беруться також традиції та культурний фон того чи іншого поводження. Зокрема варто відмітити, що вона передбачає різноманітні дії у схожих обставинах і вже існування цього різноманіття саме по собі є явищем, гідним дослідження.

Частина того, що людство називає культурним багатством, проявляється в мистецтві, котре, в часовому контексті з одного боку встановлює традиції, а з другого – через традиції створює різноманітні форми. Саме через цей двосторонній зв'язок з традиціями таке мистецтво називають «традиційним»: адже часом, не заглибившись у звичаї народу, неможливо зрозуміти його природу та призначення.¹

Виходячи із специфічності форми кожного виду мистецтва, усі їх можна розділити на декілька видів. Не є виключенням й іранські традиційні види мистецтва. Базуючись на спільних рисах у структурі мистецтв, можна виділити такі категорії:

- Літературне (هنرهای ادبی),

---

¹ کشاورزی، مرجان. احمدی شیخانی، مهرداد. آشنایی با هنرهای سنتی ایران. تهران: انتشارات فرهنگ صبا، ۱۳۹۶. ص. ۷.

- Драматичне (هنرهای نمایشی),
- Музичне (هنرهای موسیقایی),
- Образотворче (هنرهای تجسمی),
- Прикладне мистецтво (هنرهای کاربردی).

Із всіх вищезазначених категорій, цей навчальний посібник присвячено окремим видам образотворчого та прикладного мистецтва, котрі беруть свій початок у традиціях та культурі Ірану.

Ці види мистецтва можуть бути пов'язані з архітектурою, тобто прояви його існують у будівлях і своєю присутністю надають їм особливої духовності та пишності. Вже саме їх існування перетворює будь-яку споруду з інженерної конструкції у витвір мистецтва.

Згадані вище види мистецтва, окрім того, можуть бути й незалежними, та проявлятися у самостійних формах.

У другому розділі посібника, що розповідає про види мистецтва, пов'язані з архітектурою, буде йти мова про цегляну кладку, гіпсову ліпнину, дзеркальну мозаїку, оздоблення кахлем, оздоблення з допомогою вапна.

Що ж стосується другої групи мистецтв, тобто тих, що називають самостійними, розповідатиметься про різні види вишивки, мистецтво обробки дерева та метала, роботу з керамікою та інші види, що відносяться до декоративно-ужиткового мистецтва.

Зразки цих мистецтв, якщо поглянути на них очима людини, відкривають їй приховану сутність племені чи народу та відображають культурні відмінності однієї народності від іншої. Так, можна зробити висновок, що ці витвори є результатом трьох взаємопов'язаних факторів:

1. Мета: вона обумовлена матеріальними та духовними потребами народу чи краю, а також його звичаями та традиціями.

2. Зовнішній вигляд: він залежить від способу оздоблення та є засобом ідентифікації та диференціації цього виробу від виробів інших народностей та регіонів

3. Технології: залежно від способу виробництва та матеріалів, що використовуються в кожній області, є можливість відрізнити подібні витвори, виготовлені у різних регіонах, а також дізнатися про способи та традиції виготовлення цього виробу.

Природньо, взаємний вплив цих трьох факторів і надає виробу його характерних властивостей.

متن ۱

هنرهای سنتی

هنرهای سنتی، هنرها و صنایع ظریفه‌ای هستند که در طول سده‌های متمادی با حفظ ریشه‌ها و سنت‌های خود رشد کرده مراحل شکل‌گیری خود را گذرانده یا می‌گذرانند. یکی از ویژگی‌های هنرهای سنتی جنبه رمزی و تمثیلی این هنرهاست. یک اثر هنری سنتی زیباست و این زیبایی در هنر سنتی ذاتی است. کاربردی بودن آثار منقول و غیرمنقول و حتی آثاری که در گروه هنرهای جاری در زمان قرار دارند. یکی از ویژگی‌های اصلی هنرهای سنتی است که سابقه‌ای طولانی در فرهنگ ایرانی دارد. هنرهای سنتی بسیار متنوع و مطابق با نیازهای روحی و روانی اقوام مختلف سرزمین ما پدید آمده‌اند. از این رو همانند آیین‌های منعکس‌کننده فرهنگ سنتی جامعه ایرانی بوده‌اند. نقوش، رنگ‌ها، آرایه‌ها، نواها، ریتم‌ها و دیگر عناصر سنتی دست به دست هم داده تا امروز مجموعه هنرهای اصیل ایرانی را از سرپنجه‌های استادان هنرهای سنتی طلب کنیم.

تعریف «هنرهای سنتی»: به آن دسته از هنرها گفته می‌شود که در طول سده‌های متمادی، با حفظ سنت‌های اصیل و ریشه‌ها رشد کرده و به زندگی خود ادامه می‌دهند. در این هنرها بینش و اعتقاد هنرمند در تمامی مراحل کار مورد توجه قرار گرفته و با استفاده از مواد و مصالح بومی و محلی به ابداع تجلیات مختلف هنری دست می‌زند. از ویژگی‌های هنرها سنتی، رمزآمیز و تمثیلی بودن آن است. یک هنر سنتی زیباست و چون نمودار یک حقیقت متعالی است نباید زشت باشد.

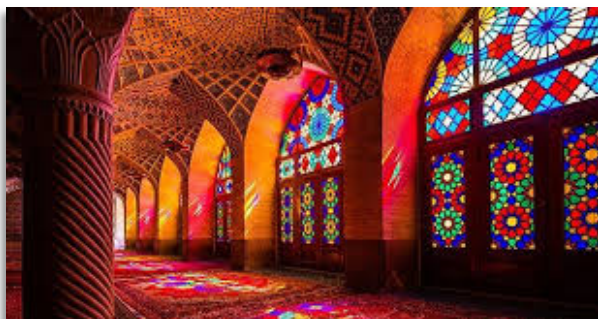
رشته‌های مختلف هنرهای سنتی:

- ۱- شعر و ادبیات،
  - ۲- موسیقی،
  - ۳- معماری و هنرهای وابسته،
  - ۴- نمایش‌های سنتی و آئینی،
  - ۵- صنایع مستظرفه.
- در موضوع تقسیم بندی این دسته از هنرهای سنتی توجه به این نکته لازم است که منابع گوناگون تقسیمات مختلفی را از این صنایع ارائه داده اند در اینجا بخاطر آگاهی بیشتر شما تمامی این تقسیم بندی‌ها گفته می‌شود. براساس تقسیم بندی کتاب «آشنایی با میراث فرهنگی و هنری»، رشته-های عمده صنایع مستظرفه به شرح زیر است:
- ۱- طراحی سنتی (طراحی برای زمینه های گوناگون، نقشه کشی قالی و گلیم - تذهیب و تشعیر، نقش بندی و...)
  - ۲- خط و خوشنویسی.
  - ۳- کتاب سازی و کتاب آرائی (کاغذ سازی و هنرهای وابسته، صحافی سنتی و جلد سازی از قبیل سوخت، ضربی، لاکی و...)
  - ۴- نقاشی ایرانی (نقاشی با شیوها و روی زمینه های گوناگون: روی بوم، روی دیوار، پشت شیشه، سفالگری، مینیاتور و...)
  - ۵- نساجی و دوخت (پارچه بافی، ترمه بافی، دارائی بافی، سوزن دوزی، قلاب دوزی و... پوشش حسینه ها و تکایا و...)
  - ۶- آثار گوناگون هنری که عمده ماده تشکیل دهنده آن چوب است مانند (معرق، منبت، مشبک، خاتم، گره چینی، کنده کاری، نازک کاری و...)
  - ۷- سازسازی سنتی.
  - ۸- فلز کاری و زرگری (قلمزنی، ملیله سازی، مشبک کاری، حکاکی روی فلزات، زیورآلات سنتی، دواتگری، فیروزه کوبی، و مرصع کوبی و...) که عمدتاً در ارتباط با فلزات هستند.
  - ۹- سفال و کاشی (کاشی سازی، کاشی معرق، کاشی هفت رنگ، سفالگری و...)
  - ۱۰- زیراندازهای سنتی قالی، گلیم، گبه، سوزی، سوماک، زیلو.
  - ۱۱- آثار لاکی روغنی.

۱۲- حکاکی - حجاری و سنگتراشی.

۱۳- شیشه گری و آینه کاری (ساخت و ساز هنری با شیشه، تراش روی شیشه و...).

۱۴- رنگ سازی و رنگرزی سنتی.

براساس تقسیم بندی صنایع دستی در کتاب «آشنائی با رشته های مختلف هنری»، صنایع دستی برحسب نوع جنس به گروه‌های زیر تقسیم شده است:

- گروه اول:** هنرهایی که ماده اصلی به کار رفته در آنها فلز است مثل هنر زرگری - میلیه سازی - قلم زنی روی فلز - حکاکی روی فلزات - مشبک کاری فلز و...
- گروه دوم:** هنرهایی که ماده اصلی به کار رفته در آنها چوب است مثل معرق چوب - منبت کاری مشبک چوب - ساز سازی.
- گروه سوم:** هنرهایی که ماده اصلی آنها پشم، پنبه و ابریشم است مانند قالی بافی - گلیم بافی - کوبلن بافی - جاجیم بافی - خورجین بافی - زیلو بافی - سجاده بافی - شیریکی پیچ بافی، بافت پارچه‌های مختلف از قبیل دارائی بافی - زری بافی - مخمل بافی - برک بافی - چادر شب بافی - عبا بافی - قلاب بافی - حوله بافی - سرانداز بافی - موج بافی - پلاس بافی - و ابریشم بافی و انواع بافتهای محلی از قبیل: چفیه بافی، چننه بافی، چیغ بافی، گلیچ بافی، مروارید بافی، یلمه بافی، منگوله بافی.
- گروه چهارم:** هنرهایی که با طراحی و رنگ سروکار دارند مثل نقشه قالی - نقشه گلیم - مینیاتور تذهیب - تشعیر - هنر گل و صدف - نقاشی و خطاطی روی چوب - نقاشی قاب آئینه - نقاشی روی جلد‌های لاک‌ی - نقاشی روی قلمدان (پاپیه ماشه) نقاشی دیواری (فرسک).
- گروه پنجم:** هنرهایی که با آب و خاک سر و کار دارند مانند: سفالگری - کاشی سازی - کاشی معرق کاشی - هفت رنگ - کاشی رورنگی - کاشی زیر رنگی - لعاب سازی سنتی - خرمهره سازی - قالب ریزی - ساخت انواع پیکره ها و حجم های سفالی.
- گروه ششم:** انواع دوخت‌ها و رودوزی‌ها.
- گروه هفتم:** شیشه گری.
- گروه هشتم:** سایر هنرها: از قبیل گچ بری - آینه کاری - چاپ دستی - چاپ قلم کار - چاپ کلافه‌ای (باتیک) و...

Розділ 2. Архітектура Ірану / معماری ایران

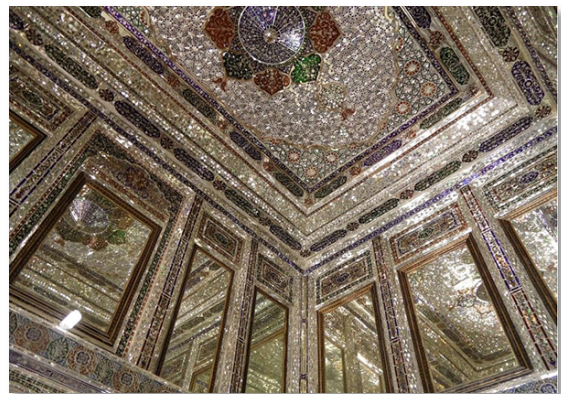
2.1. Вступ

Як згадувалося у минулому розділі, значна частина іранського народного мистецтва представлена в архітектурі. Цей розділ буде присвячено найважливішим видам такого мистецтва, тим, що надають іранській архітектурі її неповторного вигляду. Ці мистецтва й класифікуються як такі, що пов'язані з архітектурою.

2.2. Дзеркальна мозаїка Аїнекарі / آینه کاری

Якщо говорити про види мистецтва, якими оздоблюється інтер'єр будівлі, варто згадати про техніку «аїнекарі» آینه کاری (від перс. āine – дзеркало).

Започаткована вона іранськими митцями. За цією технікою, із шматочків скла створюються візерунки та геометричні форми. Вони складаються як з малих скелець, так і великих. Таким чином оздоблений внутрішній простір будівлі, завдяки відображенням у дзеркалах, наповнює всі куточки приміщення світлом та сяйвом.

Процес виготовлення такий: спочатку малюється план-креслення, контури котрого виконуються голкою та переносяться на поверхню дзеркала за допомогою кольорової пудри, якою покривається креслення. Далі людина, яку

називають «джамкеш» جام کش (дослівно «кресляр скляної пластини»), розрізає скло згідно з кресленням, а тоді «аїнечасбан» آینه چسبان (дослівно «приклеювач дзеркал») використовуючи спеціальний будівельний розчин,

прикріплює дзеркала до стін чи стелі згідно з кресленням. В кінці людина, котру називають «аїнешур» آینه‌شور, тобто «омивачем дзеркал», чистить та полірує усі дзеркала.

Історичні документи свідчать про те, що вперше це мистецтво знайшло своє застосування в оздобленні будівель у Казвіні, за часів шаха Тагмаса Сефеві. Доказом того, що даний вид мистецтва широко побутував за часів Сефевідів, є наявність зразків цього мистецтва в палацах Алі-Капу та Чегель-сотун. В

епоху правління династії Зенд мистецтво стало менш розповсюдженим, але його зразки бачимо у палаці «Диван-хане» Карім-хана Зенда. Пізніше ця будівля була зруйнована Агою Мохаммад-ханом Каджаром, і колони, двері та зразки дзеркальної мозаїки були використані для побудови мармурового трону у палаці Голестан.

Епоха Каджарів – час розквіту мистецтва створення дзеркальної мозаїки. Як приклад, можемо згадати такі побудови, як Замок Ловців вітру, Дзеркальний зал та Споруда Сонця у комплексі «Палац Голестан», а також ганок та поріг у мавзолеї Газрат-е Абдул Азім, мозаїка Дар аль-Саяд в «Астан-е Кодс-е Разаві».

Говорячи про ранню епоху Пеглеві, згадаємо дзеркальну мозаїку в Мармуровому палаці та Зелений музей у комплексі Саадабад. Також відомо про чимало талановитих майстрів, що жили в ту епоху в Ісфагані, Табрізі та Тегерані.

2.3. Виготовлення Мукарн / مقرنس کاری

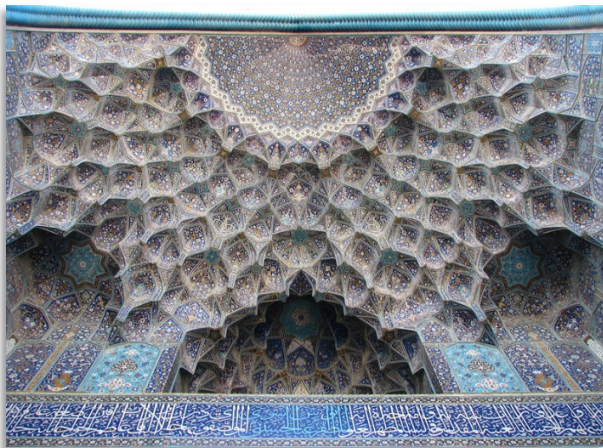
Мукарна (перс. moqarnas) – це оздоблення, подібне до сталактитів, що здебільшого використовується у релігійних спорудах: мечетях, медресе, гробницях. Ними прикрашають куполи, напівкуполи, айвани та внутрішню частину воріт. Мукарни (перс. moqarnas) також називають «катарбанді» тобто «те, що вишикувано в ряд» або «сотові склепіння».

Мукарни можна розділити на два види:

1. «Зв'язані» мукарни / مقرنسهای متصل. Це такі, що створювалися під час побудови самої споруди. Вони мають невелику кількість прикрас.

2. «Відокремлені» мукарни / مقرنسهای منفصل (مجزا). Вони подібні до

вапняних сталактитів, що ростуть у печерах, і прикріплюються до будівлі за допомогою клейких речовин: глини, цементу, штукатурки. Мукарна декорується за допомогою різних матеріалів, наприклад, штукатурки, цегли, кахлів, дзеркал тощо. Цей вид мистецтва поширився Іраном в епоху

Ісламу. Зразками його зародження можемо вважати прості форми оздоблення гробниці Аміра Ізмаїла Самані в Бухарі, котрі з часом усе більше еволюціонували. Наприклад, в епоху Теймуридів мукарна в гробниці Аміра Теймура уже була оздоблена кахлями.

В епоху Сефевідів, мукарни стали широко розповсюдженими.

Приклади краси їх форм можна знайти в оздобленні мечеті Імама в Ісфагані, в спорудах саду Чегель-сотун та палаці Алі-Капу.

Мистецтво створення мукарн в епоху Зендів ніяк не розвивалося і було лише продовженням традицій часів Сефевідів. В епоху Каджарів, з проникненням до Ірану західного мистецтва, ми бачимо сліди цього проникнення і у створенні мукарн. Зокрема, це можна відстежити на прикладі школи імені Шагіда Моттагарі.

2.4. Гіпсова ліпнина або Стукко (Stucco) / گچبری

Створення традиційних та геометричних орнаментів на гіпсі в Ірані називають «гячборі» (перс. gachbori). У різні епохи це мистецтво набувало різних форм, способів виготовлення та дизайну. Історія цього мистецтва сягає доби Еламу: в районі Гафт Тапе у Хузестані було виявлено витвори з гіпсу. На горі Хаджа в Захедані знайдено зразки гіпсової ліпнини часів Аршакідів.

Зразки Сасанідської ліпнини є в палацах у Фірузабаді, Ктесифоні та Бішапурі, для них характерні тваринні та рослинні мотиви. Зараз ці пам'ятки зберігаються в музеях давнього Ірану та в музеї «Метрополітен» і є доказом розквіту мистецтва гіпсової ліпнини у добу Сасанідів.

В добу ісламу це мистецтво здебільшого зустрічається в побудовах релігійного характеру, таких, як мечеті, поховальні та гробниці. В оздобленні цього періоду характерне використання квіткових орнаментів, абстрактних ісламських мотивів та каліграфії. Одні з найкрасивіших витворів – міграб Олджейту у П'ятничній мечеті Ісфагану та міграб у П'ятничній мечеті Наїну – належать до Ільханської епохи.

В часи династій Зенд та Каджарів ліпнину можна побачити у внутрішньому оздобленні маєтків знаті. Прекрасні зразки ліпнини бачимо в Кашані у будинках Боруджерді, Ларі, Аббасі та Амері.

В часи правління династії Пеглеві мистецтво почало занепадати, і зараз уже не так легко знайти кваліфікованого майстра у цій галузі. Більшість зразків ліпнини сьогодні виливаються у формах, а потім прикріплюються до будівлі.

2.5. Оздоблення кахлями (Qashani) / کاشیکاری

Це мистецтво کاشی کاری (перс. kāshīkāri) надання глині форми, випікання її у печі, прикрашання орнаментом, живописом, емаллю та різними кольорами, а тоді – повторне запікання.

Виділяють такі види кахлів:

1) **Кохлі з цегли-сирця / خشت کاشی:** цей вид кахлів був поширеним у епоху Сельджуків. Одним з центрів його виготовлення був Кашан. У виготовленні цих кахлів здебільшого використовувався бірюзовий колір.

В XII ст. використання цієї плитки було поширеною практикою, відомим прикладом є Гомбад-е Сорх та Гомбад-е Кабуд в місті Мераге.

каліграфією.

Витончені зразки таких кахлів є на фасаді Тегеранського музею, котрий відноситься до епохи правління Каджарів.

2) **Позолочені кохлі / کاشی زرین فام.** Цей вид кахлів є таким же, як і плитка з цегли-сирця, але покривається золотою емаллю. У візерунках переважають анімалістичні та рослинні мотиви.

Використання таких кахлів було поширеним у період правління Ільханідів, і головні центри її виготовлення знаходилися в містах Саве, Солтаніє (провінція Занджан) та в місті Горган.

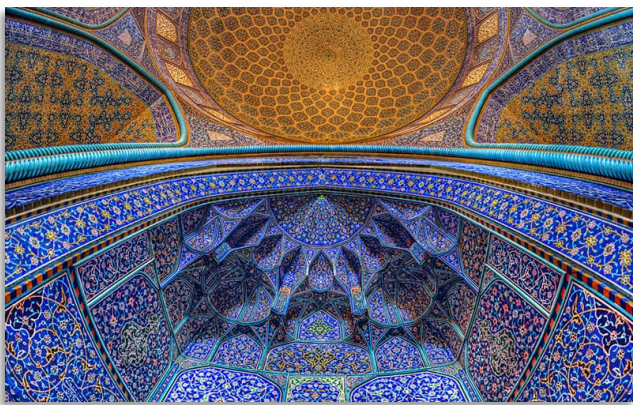
3) Мозаїчні кахлі / کاشی معرق. Спочатку таку плитку розрізають на шматки, великі та малі, а потім складають відповідно до малюнку. Тоді шви заповнюються цементним розчином. Завдяки такому способу встановлення плитки досягається більша міцність мозаїки та подовжується термін її існування.

Використання такої плитки стало звичною справою в епоху правління Моголів і стрімко поширилося за правління Теймурідів. Надзвичайно

красивим зразком є мозаїчна плитка, що оздоблює мечеть Гогаршад.

4) Семиколірні кахлі Гафт Ранг / کاشی هفت رنگ. Ця квадратна плитка стала поширеною в період Сефевідів. Особливість її полягає в тому, що плитки одного

набору мали спільний семиколірний ескіз, поверх якого наносилась емаль. Найстаріша з існуючих семиколірних плиток знаходиться на зовнішній стіні мечеті Шейха Лотфолли, що датується епохою Сефевідів. Типовим орнаментом є арабеска.

Одними з найкоштовніших симиколорних кахлів є ті, якими викладена мечеть Імама в Ісфагані. Виготовляють ці кахлі і в наш час, центри виготовлення є в Ісфагані та Машгаді. В Ісфагані, окрім семиколірних, виготовляють також мозаїчні кахлі.

5) **Кахлі Макелі / کاشی معقلی**. Ця плитка була дуже міцною і збиралася з рядів маленьких квадратів та прямокутників.

В основному вона використовувалась для оздоблення фасадів будівель; її зразки є на мечеті Гаджі Рабі та Гогаршад в Машгаді, а також на гробниці шейха Сафі в Ардебілі. Оздоблювалась така плитка геометричним орнаментом, каліграфією та візерунками, схожими на почерк макелі (або баннаї).

2.6. Оздоблення вапном / آهکبُری

Прикрашання арок та інтер'єру ванних кімнат з використанням приготованого вапняного розчину і називають «оздоблення вапном» (перс. āhakbori). Такий матеріал використовується у вологих приміщеннях через властивості вапна поглинати воду та ставати дедалі міцнішим.

Працювати з матеріалом потрібно так: спочатку на стіну накладається вапно, а тоді, поки вапняна суміш ще мокра, малюється картина. Після цього частини матеріалу видаляються: таким чином у роботі роблять заглибини. Частіше за все, після цього роботу розфарбовують, аби зробити оздоблення ще більш привабливим.

Відомі зразки вапняних оздоб можна побачити у лазні Вакіль, що у Шіразі. Оздоблення з вапна використане всередині приміщень та в холодній частині лазні (сарбіне). Мотиви, що прикрашають лазню حمام (перс. hammām), – це, здебільшого, квіти, різноманітні візерунки, павичі та солов'ї.

2.7. Цегляна кладка / آجرکاری

В Ірані цегла, окрім матеріалу для побудови стін та розділення простору, слугує ще й декоративним елементом, наприклад, для створення надписів на спорудах. В епоху Сельджукідів мистецтво цегляної кладки (перс. ājorkāri) досягло свого піку: поєднуюючи геометричні форми, способи перед- та пост-обробки цегли та різні способи її розташування, майстри створювали прекрасні витвори.

Історія використання цегли в іранській архітектурі сягає Тапе-Сіалк у Кашані. У будівлях Чога-Занбіль також є цегляні написи з клинописом на них. Найяскравіші приклади цегляної кладки можна знайти на вежах Харакан в околицях Казвіну, на вежі Шибелі у Дамаванді та вежі Тогрула в місті Рей.

З часом мистецтво оздоблення цегляною кладкою розвивалося. В Ільханський період правління на фасадах з'являється розмальована цегла, що стає відома під назвою «меґрі». Її красу можемо оцінити на куполі Солтаніс.

2.8. Рельєфна обробка каменю / حجاری

Це надання форми каменю та його обробка (перс. hajjāri) за допомогою різьблення, обточування та вистругування задля створення та оздоблення предметів чи фасадів будівлі.

Для створення такого виробу на частині скелі чи каменю за допомогою пензлика та молотка висікається картина. Зазвичай для цього використовується гладка поверхня.

Здебільшого використовують мармур або граніт. Таким видом мистецтва послуговуються для створення барельєфів та надгробних плит. Згадуючи про відомі зразки різьблення, можемо назвати барельєфи Персеполя, чи як його називають в Ірані, Тахт-е Джамшід.

Питання до другого розділу:

1. Назвіть види іранського традиційного мистецтва, пов'язані з архітектурою.
2. Розкажіть про техніку Аїнекарі, її історію використання. Назвіть історичні пам'ятки, для оздоблення яких використана ця техніка.
3. Що таке Мукарна і які є її види? Які будівлі оздоблювалися цією технікою?
4. Розкажіть про гіпсову ліпнину або ст'укко в іранській архітектурі. Назвіть історичні архітектурні пам'ятки, де використана ця техніка.
5. Назвіть види кахлів та особливості кожного з них в іранській традиційній архітектурі.
6. В яких будівлях найчастіше використовували техніку оздоблення вапном?
7. Які з відомих історичних архітектурних пам'яток в Ірані оздоблені цегляною кладкою?
8. Назвіть найвідоміші доісламські зразки рельєфної обробки каменю, які збереглися в Ірані.

متن ۲

کاشی کاری سنتی

کاشی کاری سنتی توسط هنرمندان و کاشی کاران ایرانی در ایران، به مرتبه اعلا رسیده اجرای آن از سبقه طولانی برخوردار است. در حال حاضر نیز استاد کاران هنرمند زیادی در این عرصه فعال می

باشند و این هنر را در قالب آموزش کاشی کاری سنتی به نسل های بعد منتقل می کنند. کاشی کاری ایرانی در زمره هنرهای دستی قرار می گیرد. با توجه به ظرافت و زمانبر بودن این هنر، هزینه کاشی کاری سنتی آن نیز نسبت به کاشی کاری سنتی منزل و غیره بیشتر می باشد.

انواع تکنیک های کاشی کاری سنتی:

کاشی کاری سنتی در راستای استحکام و زیبایی، در جداره خارجی دیوار های بنا اجرا می شود. با اجرای لعاب بر خشت پخته و استفاده از رنگ های متنوع طرح ها و نقوش حیرت آوری خلق می شود. کاشی ها در تکنیک های لعاب تک رنگ، مینایی، زرین فام، معرق، معقلی، هفت رنگ و مقرنس اجرا می شوند.

۱- تکنیک لعاب تک رنگ در کاشی کاری سنتی

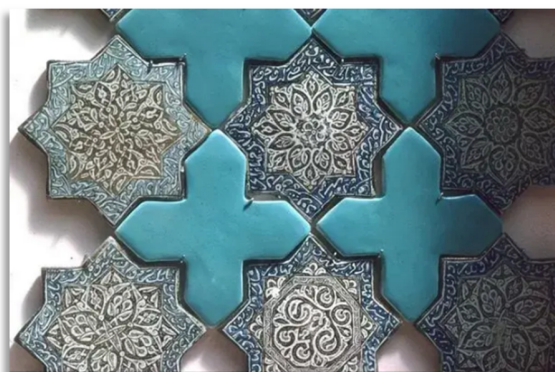
کاشی ها در ابتدای مسیر کاشی کاری سنتی از جنس گل بودند، اولین بار در قرن ششم هجری ماده ای به نام خمیر چینی برای پوشش روی آن استفاده گردید. در تکنیک لعاب تک رنگ سطح کاشی یا لعابی تک رنگ پوشیده می شد. از محبوب ترین رنگ ها در این تکنیک کرم، آبی فیروزه ای و آبی لاجوردی (کبالتی) بود.

۲- تکنیک مینایی در کاشی کاری سنتی

در این تکنیک کاشی ها با طرح های اسلیمی، گل و برگ، پرنده و انواع خطوط منحنی در هم پیچیده تزیین می شوند. اوج رواج این تکنیک اواسط قرن هفتم هجری بوده و از آن برای کاشی کاری سنتی اماکن مذهبی استفاده می شده است.

۳- تکنیک زرین فام در کاشی کاری سنتی

کاشی های زرین فام پرتعدادترین تکنیک کاشی کاری سنتی بعد از اسلام می باشد. کاشی ها

در این تکنیک به انواع کاشی ناودانی ، کاشی نیم ستونی ، کاشی قالبی برجسته و شمشه یا ستاره های هشت پر، تقسیم می شوند. اصلی ترین مشخصه این تکنیک نحوه ی رنگ آمیزی و پخت کاشی است که رنگ های منحصر به فردی همچون طلایی و سبز بر روی کاشی ایجاد می کند.

۴- تکنیک معرق در کاشی کاری سنتی

کاشی های معرق در دوره افول کاشی کاری سنتی رایج گردیدند. این تکنیک در اصل با ایجاد طرح در اثر چیدن کاشی های بریده شده در کنار هم به وجود آمده است. اغلب در محراب مساجد می توان با این تکنیک مواجه شد.

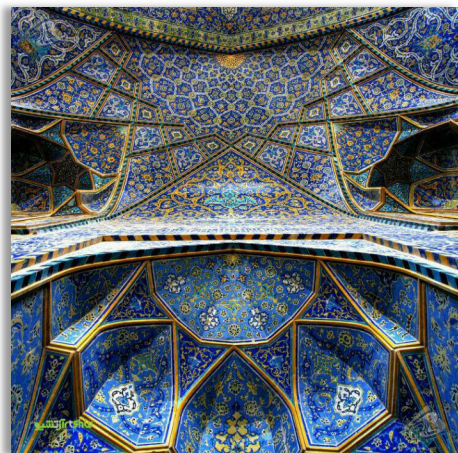
۵- تکنیک معقلی در کاشی کاری سنتی

تکنیک کاشی کاری معقلی بر پایه تکنیک معرق می باشد. در این روش قطعه ها به اشکال هندسی مربع، لوزی و مثلث بریده، در کنار هم گذاشته شده و طرح های پیچیده ای را ایجاد می کنند.

۶- تکنیک هفت رنگ در کاشی کاری سنتی

با توجه به زمانبر بودن مرحله نصب کاشی های معرق، روشی سریعتری در کاشی کاری سنتی ابداع گردید. تکنیک کاشی هفت رنگ امکان طراحی و استفاده از رنگ های متفاوت روی یک قطعه کاشی که اغلب مربعی شکل بودند را فراهم می کرد. در این روش مرز رنگ ها با ترکیبی از دنبه و منگنز مشخص شده و از اختلال آن ها جلوگیری می نمود.

۷- تکنیک مقرنس در کاشی کاری سنتی

مقرنس از جمله آرایه های معماری سنتی بوده است. کاشی کاری مقرنس در واقع پوشاندن احجام منظم و طبقه طبقه ای است. طرح کاشی کاری سنتی مقرنس شکلی مانند لانه زنبور دارد. این روش کاشی کاری سنتی تجسم سه بعدی گره چینی های معماری می باشد.

روش اجرای کاشی کاری سنتی:

به طور کلی کاشی کاری سنتی و مدرن با سه روش قابل اجرا می باشد:

۱- دوغاب ریزی

به این صورت که بعد از تراز کردن دیوار زیر کار ماسه نرم ریخته و تراز می شود. فاصله ای جهت ریختن دوغاب تامین می شود و کاشی با خمیر گل رس روی دیوار ثابت می شود. دوغاب در درز ریخته شده و خمیر گل رس از کاشی جدا می شود.

۲- ملات گذاری

برای اجرای کاشی کاری سنتی در سطوحی که امکان تزریق دوغاب زیر کاشی نباشد مانند زیر سقف از ملات گذاری ملات سیمان و ماسه در لایه زیر کاشی ها بهره برده می شود.

۳- چسباندن با چسب کاشی

این روش اغلب جهت ترمیم کاشی کاری سنتی استفاده می شود. توجه شود که قبل از نصب، سطح زیر کاشی باید مضرس و کاملاً تمیز گردد.

مراحل کاشی کاری سنتی:

- در ابتدا نقشه نازک کاری و متره سطح کاشی کاری باید بررسی شود.
- تهیه مصالح مورد نیاز.
- اجرای رج ابتدایی کاشی که مبنای کل کاشی کاری می باشد و تراز بودن آن از اهمیت ویژه ای برخوردار است.
- اجرای رج های دیگر و کنترل تراز بودن آن ها.
- بند کشی یا همان پر کردن درز بین کاشی ها با دوغاب.

Розділ 3. Народні художні промисли Ірану / صنایع دستی ایران

3.1. Вступ

Промисловість більшості країн поділяється на 4 галузі: важка, легка, галузі малого підприємництва та народні ремесла.

Важкими називають галузі на кшталт нафтохімічної. Галузі легкої промисловості – це такі, як харчова та електрична. Галузями малого підприємництва називають, наприклад, виготовлення взуття та деревообробку.

В той час, як народні ремесла є сукупністю народних художніх промислів, що використовують у виготовленні місцеву сировину. На певних ключових етапах виготовлення можливе також використання простих інструментів та техніки. В результаті такої діяльності створюються вироби, що є відображенням художнього смаку та інтелектуальної творчості ремісника. Зрештою, такий твір має власний дух та унікальність, що й зумовлює різницю між ним та аналогічним предметом, виготовленим машинним способом або на виробництві.

3.2. Класифікація народних ремесел / طبقه‌بندی صنایع دستی

1) Виготовлення виробів з металів або сплавів / صنایع دستی فلزی یا آلیاژ

Вироби, які виготовляються традиційним способом ручними інструментами з таких металів, як мідь, срібло, золото, залізо та таких сплавів, як бронза та мельхіор. Виробляють таким чином ножі, щипчики для цукру, складні ножі, замки тощо.

Вироби з металів та сплавів, в свою чергу, також можна поділити на підкатегорії.

До них належать такі, як емалювання میناکاری (minākāri), рельєфна обробка قلمزنی (qalamzani), карбування або чеканка برجسته‌کاری (barjastekāri), наскрізна (ажурна) різьба по металу مشبک‌کاری (mošabbakkāri), гравірування حکاکی (hakāki), філігрань ماليله‌کاری (malilekāri), позолота сталі طلاکوبی روی فولاد (talākubi ru-ye fulād),

оздоблення коштовним камінням مرصع کاری / ترصیع (tarsi' або morassa'kāri) та бірюзою فیروزه کوبی (firuzekubi), виготовлення традиційних прикрас زیورآلات سنتی (zivarālāt-e sonnati), виготовлення замків قفل سازی (qoflsāzi), ножів چاقو سازی (čāqusāzi), розпис сталі золотом, сріблом чи міддю کوفته گری (kuftegarī) та слюсарна обробка دوات گری (davātgarī).

2) سفال، سرامیک و / کاشی سازی 2) Виготовлення гончарних виробів, кераміки та кахлів / کاشی سازی

Вироби, що виготовляються з глини руками або на гончарному колі та випікаються після цього, називають гончарними.

Вироби ж, що виготовляються з білої глини – каоліну – та після цього випікаються, називають керамічними.

Інколи для надання виробу завершеного вигляду, художник вдається до розфарбовування, різьблення або створення рельєфів на ньому. Такі вироби також покривають емаллю, в такому випадку ми говоримо про емальовану кераміку чи гончарний виріб. Виготовлення кахлів також відноситься до цієї групи і саме воно також ділиться на низку підвидів.

3) حصیر و بامبوفافی / 3) Плетіння з лози та бамбукове плетіння

Ця продукція виготовляється за допомогою стебла та лози фінікової пальми, чи волокна та стебла інших рослин на півночі та півдні Ірану. Так виготовляють кошики, матерчаті грілки, скатертини, підставки під гарячий посуд, підстилки та віяла. Вироби з бамбука здебільшого виготовляють у північних регіонах. В основному це кошики та меблі.

4) Виготовлення шкіряних та хутряних виробів / فرآورده‌های چرمی و پوستی

Це вироби, що виготовляються з вичиненої шкіри та хутра.

У цю категорію мистецтв потрапляють такі ремесла, як випалювання هنر سوخت, пошив речей з хутра پوستین‌دوزی, живопис на шкірі چرم روی نقاشی, пошиття національного взуття «чарук» چاروق‌دوزی та оздоблення шкірою різних речей لوازم زینتی چرمی.

5) Плетіння килимів на ткацьких верстатах / بافته‌های داری

Ткацтво з використанням горизонтальної та вертикальної балки – ткацьких верстатів. До виробів цього ремесла належать такі види килимів, як кілім, сумак (шірікіпіч), верні, зілу (підстилка), габбе.

6) Пап'є-маше / پاپیه ماشه

Для створення цих виробів використовують перероблений папір, подібний до газетного, а також клей та лак. Поверхня прикрашається мініатюрами та покривається спеціальним лаком.

Таким чином в основному виготовляють шкатулки, обкладинки книг, футляри для калямів та дзеркальні рами.

7) Вишивка / رودوزی یا روکاری‌ها

Усі вироби, що виготовляються шляхом вишивання традиційних мотивів на тканині без попередніх ескізів або витягування частини ниток утку, називають вишивкою.

До виробів такого виду належать вишивка сусандузї سوزندوزی, ажурне в'язання гачком سکه‌دوزی (sakmeduzi), вишивка тамбуром قلاب‌دوزی (qollābduzi), вишивка з дзеркалом آینه‌دوزی (āineduzi), гаптування срібними чи золотими нитками گلابتون‌دوزی (golābtunduzi) та обшивка галунами ماليله‌دوزی (malileduzi), вишивка

бісером منجوقدوزی (manjuqduzi), вишивка патегдузі پتهدوزی (patehduzi), вишивка стрічками хусдузі خوسدوزی (xusduzi), вишивка гудзиками دکمهدوزی (dokmeduzi), вишивка з орнаментом дєрвішдузі تفرشیدوزی / درویشدوزی (darvišduzi або tafarrošiduzi).

8) Валяння повсті / نمدمالی

Виготовлення виробів шляхом зчеплення та пресування шерсті та пуху за відповідних технічних умов та подальшого їх валяння. Так роблять фетрові капелюхи, пальто (традиційний верхній одяг Чуга), підстилки, коврики.

9) Ремесла з обробки каменю / صنایع دستی سنگی

Це мистецтво різьблення по каменю та гравірування на ньому. В якості сировини використовують бірюзу, мармур, пісковик, котрі обробляються ручними інструментами.

10) Склоробство / شیشه‌گری

Вироби з гутного скла – це такі вироби, що створюють шляхом переплавки у печі певних матеріалів, як-от кремнія, скляної крихти або ж їх сумішей, а потім – надають їм форми. Для цього майстер видуває форму за допомогою спеціальних трубок, а після цього використовує інші інструменти. Часом готовий виріб прикрашається живописом, ограновуванням або шляхом змішування скла з металом.

11) Художня обробка деревини / صنایع دستی چوبی

Завдяки кліматичному різноманіттю, в Ірані доступні різні види деревини: сосна, обліпіха, груша, самшит, волоський горіх, арека, зизифус.

До деревообробних ремесел відносять такі, як виготовлення мозаїки معرق کاری (mo'arraqkāri), токарна обробка дерева خراطی چوب (xarāti-ye čub), скульптурна різьба مجسمه سازی (mojassamesāzi), різьблення по дереву або сницарство / منبت کاری (monabbatkāri або kandekāri), тонке різьблення نازک کاری / ریزه کاری (rizekāri або nāzokkāri), наскрізна або ажурна різьба مشبک کاری (mošabbakkāri), хатам کاری خاتم کاری (xātamkāri), виготовлення музичних інструментів سازسازی (sāzsāzi).

12) Традиційний розпис тканин / چاپ های سنتی

Розмальовування тканини за допомогою пензля, штампів тощо, називають традиційним штампуванням. Існує, наприклад, техніка штампування пером, техніка батик, вузлове фарбування.

13) В'язання / بافتنی ها

Це різновид виробів, які виготовляються за допомогою спиць чи гачка із натуральних ниток. Так виготовляються різні види рукавичок, шкарпеток, капелюхів, шарфів та в'язаних ляльок.

14) Традиційне ткацтво / نساجی سنتی

Вироби, що виготовляються з допомогою простих традиційних верстатів для тканин простих переплетінь, для мілковізерункових тканин та для жакардових тканин ручної роботи. Таким способом виготовляється джаджім, парча, терме, шалі та оксамит.

Частина I

3.3. Обробка металів / فلزکاری

Формування та оздоблення металів для виготовлення декоративних та функціональних об'єктів, пласкої чи об'ємної форми, за допомогою різноманітних інструментів та різними способами називають металообробкою.

Плавити метали почали ще 5000 років тому. З поширенням металів виникла бронза – сплав міді, цинку, та олова. Вона отримала звання найважливішого для розвитку цивілізації сплаву. Інший мідний сплав — це латунь, що є сумішшю міді та цинку.

Прекрасні бронзові вироби дійшли до нас з Лурестану. Здебільшого це кінські вуздечки, посуд та військові знаряддя, що датуються першим тисячоліттям до нашої ери.

Серед золотих артефактів з пагорбів Чарогалі-тапе, Марлік та Зівіє в Курдистані були знайдені зразки карбованих виробів. В часи Ахаменідів почалося карбування монет, які ми нині називаєм даріками.

Інкустація, тобто оздоблення металів, золота, чи інших матеріалів дорогоцінним камінням, розповсюдилася в ту ж саму епоху.

Аршакіди також значно вплинули на розвиток ювелірної справи. Значне використання металів призвело до занепаду гончарства у цей період. Сасаніди, послідовники досягнень Ахаменідів, відродили Ахаменідський стиль. Поширеним в епоху Сасанідів було використання золотого та срібного посуду, і в результаті цей період ми вважаємо вершиною металообробного мистецтва.

В часи ісламізації Ірану це мистецтво вважалося застарілим, натомість поширилося використання сплавів з міді, цинку та олова. Під впливом релігії, в ісламський період набуває поширення використання каліграфії для оздоблення посуду.

В епоху Сельджуків, що стала піком розвитку металообробних ремесл в ісламську епоху, знаходимо зразки виробів зі всіченого золота та міді: на такому виробі робляться заглибини по лінії візерунку, в котрі потім вбиваються золотий чи мідний дріт.

Іншими прекрасними виробами цієї епохи є астролябії з золота та латуні, що прикрашалися наскрізною (ажурною) різьбою مشبک کاری (mošabbakkāri) та гравіруванням حکاکي (hakāki). Найвідоміші витвори цього періоду — тарілки з куфічними написами, що відомі під назвою тарілок Алап-Арслана.

З часів правління Теймурідів та Сефевідів також залишилися зразки творів з позолотою та інкрустацією металів. В часи правління Сефевідів також широко використовувалася наскрізна (ажурна) різьба. Після Сефевідів мистецтво обробки металів стало занепадати. Зразки, що дійшли з епохи Каджарів – лише наслідування західного стилю, хоча двері святинь цього часу здебільшого оздоблювалися ажурною різьбою.

3.3.1. Чеканка та карбування / قلمزنی و جنده کاری

Вибивання на плоскому чи вигнутому кованому металі візерунку з допомогою молотка та з використанням клинів певних видів називають чеканкою (перс. qalamzani або jondekāri). Вік цього мистецтва сягає епохи Ахаменідів. Суть такого способу оздоблення полягає в наступному: за допомогою сталевих клинів та молотка на поверхні метала вибиваються заглибини, і таким чином виникає малюнок. Для того, щоб не проколоти метал під час роботи, а клин потрапляв у жолоб і його кінчик не затуплювався, лист металу занурюють в розріджену суміш глини та смоли. Після її застигання майстер починає роботу. Закінчивши роботу,

потрібно нагріти виріб, відділити смолу та занурити предмет у гас. Для того, щоб надати виробу більшої краси, його занурюють в сажу або кислоту.

При карбуванні поверхню виробу роблять випуклою. Для цього малюнок наноситься молотком ззаду листа – в результаті такий елемент матиме рельєфну форму. Зараз цим мистецтвом займаються в Ісфагані та Кермані.

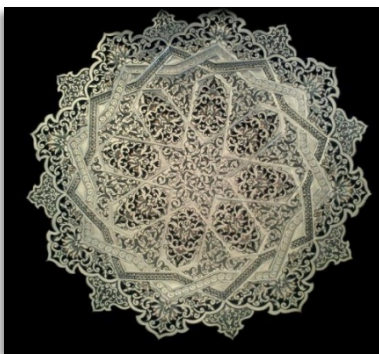
3.3.2. Гравірування / حکای

Насьогодні це мистецтво не таке широковживане, як раніше. Здебільшого воно застосовується для жіночих прикрас. Для цього використовується гострий клин, котрим зішкрябується поверхня виробу, і, таким чином, з неї знімається тонкий шар матеріалу. Зараз гравіруванням حکای (перс. hakāki) на міді займаються в Занджані, Табрізі та Мараге, а гравіруванням на срібних виробах в Агвазі.

3.3.3. Слюсарна обробка / دواتگری

Надання форми листу міді та виготовлення металевого посуду називають слюсарною обробкою (перс. davātgarī). Ці посудини використовувались для гравірування та чеканки. Зараз це мистецтво поширене в Ісфагані.

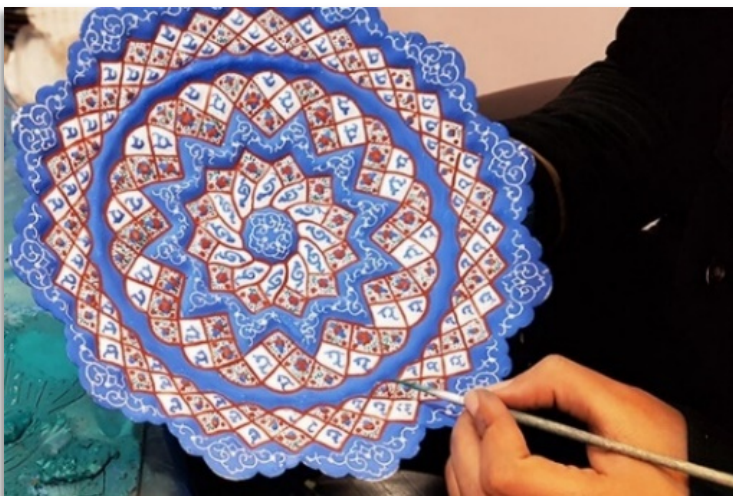
3.3.4. Наскрізна (ажурна) різьба по металу (Engraving metal) / مشبککاری

Вирізання з допомогою гострого клина та залізного лобзика основи малюнка та створення ажурних сіточок, називають наскрізною, або ажурною різьбою по металу (перс. mošabbakkāri).

Такі вироби виготовляються клинами з гострими накінецьниками. Робота з наскрізною різьбою по металу має багато тонкощів. У цьому мистецтві фон вирізається та викидається. Таке різьблення здебільшого використовують для оздоблення підвісних світильників. З'явилося воно в добу Сефевідів, проте існує й зараз в Ісфагані.

3.3.5. Емалювання (Vitreous enamel) / میناکاری

Історія цього мистецтва сягає двох тисячоліть. З часів правління династій Ахаменідів і Сасанідів знайдені золоті предмети, які були оздоблені емаллю. Існують і зразки подібних знахідок з доби Сефевідів. Емалювання میناکاری (перс. minākāri) ще називають «мініатюрою на вогні». За металеву основу для таких виробів слугує мідь, золото або ж срібло, які покривають емалевою фарбою та запікають у печі. В оздобленні переважають білий та синій кольори, що отримують в результаті змішування оксидів металів і скляних матеріалів. Емалювання має два види: перегородчаста емаль (або фр. клуазоне), яка поширена в Китаї та Японії; та розписна або живописна емаль, що побутує в Ірані. Для виготовлення розписної емалі лист міді, що покривається білою емаллю,

поміщається в піч. Після чого виріб розмальовують емальованою фарбою. Це мистецтво побутувало в Ісфагані, Занджані, Шіразі та Тегерані. Одним із провідних майстрів є Шокралла Санізаде.

3.3.6. Філігрань (Filigree work) / ملیله کاری

Найдавніші зразки філіграні (перс. malilekāri) знайдені ще у 550 р. до н.е. Це

мистецтво зараз існує у вигляді ювелірних виробів в Занджані, Табрізі, Шіразі та Ісфагані. Сировина, з якої виготовляють прикраси, – це срібло, а іноді й золото, які у вигляді тонкого дроту накладаються на поверхню вощеного мідного листа. Для скріплення виробу срібний порошок змішують з іншими інгредієнтами, такими як порошок бури, після чого ним заливають усю роботу. Полум'я

плавить порошок і той заповняє невеликі проміжки між шматочками виробу; тоді ж плавиться й віск, і таким чином від виробу відділяється мідний лист. На завершення виріб занурюють у розчин сірчаної кислоти та полірують. Окрім ювелірних виробів з філіграні, у Занджані також виготовляють чайні сервізи та тарілі для фруктів, що переважно йдуть на експорт.

3.3.7. Регіональні прикраси / زیورآلات محلی

Відомі місцеві ювелірні прикраси Туркменістану, Курдистану, Сістану та Белуджистану. Основною сировиною для виготовлення слугують золото, срібло, сплави металів, нейзильбер, олово, бірюза, яшма, агат, рубін, пластикові намистини та намистини зі скла.

До іранських місцевих прикрас відносять: литі браслети, сережки, намиста, діадеми, ланцюгові браслети, ланцюжки на шию, обручі, нарукавні пов'язки та браслети на ногу. Такі регіональні коштовності гарно виглядають у педнанні з традиційним одягом на весіллях та інших святах.

3.3.8. Позолота чи сріблення сталі / طلاکوبی یا نقره کوبی روی فولاد

Історія цього мистецтва (перс. talākubi / nāqrekubi ru-ye fulād) сягає епохи Сельджуків. У наш час ним послуговуються для виготовлення аляму علم в Ісфагані (Алям – це сталева конструкція, яка використовується у шиїтів під час траурної церемонії Ашура). технологія виглядає наступним чином: за допомогою спеціального короткого та гострого ножа вирізають орнаменти та роблять заглибини на сталевій поверхні, після чого золотий або срібний дріт поміщають у маленькі впадини. Тоді дріт вбивають молотком у поверхню та наждачним папером стирають все зайве.

3.3.9. Оздоблення бірюзою / فیروزه کوبی

Це мистецтво (перс. firuzekubi) прославилося в Ірані лише в 40-х роках ХХ ст. Його започаткував Юсеф Хакіміян, який першим почав використовувати бірюзу в своїх коштовностях. Зараз осередком оздоблення бірюзою є Ісфаган, саме там цим каменем оздоблюють посуд. Основа виготовляється в іншій майстерні. Два види тонкого металу кладуть на обидві сторони поверхні виробу, тоді наносять спеціальний лак لاک گردویی (lāk-e gerduyi), що подібний до пудри, на потрібне місце та нагрівають його, доки той не розплавиться. Перед охолодженням цю частину виробу обсипають крихтними шматками бірюзи та шліфують, щоб видалити зайві частинки. Залишки бірюзи використовуються в різьбленні по бірюзі فیروزه تراشی (перс. firuzetarāši), що широко поширене у Машгаді. Крихти бірюзи також везуть до Ісфагану в майстерні з виготовлення прикрас.

3.3.10. Оздоблення сталі золотом, сріблом чи міддю / کوفته‌گری

Вбивання дротиків з золота, срібла, латуні та міді у поверхню предметів задля створення різних візерунків та орнаментів називають оздобленням сталі золотом, сріблом чи міддю (перс. kuftegarī).

Цим видом мистецтва послуговуються при виготовленні аляму علم (конструкції, яка використовується у шиїтів під час траурної церемонії Ашура). Оздоблення сталі золотом, сріблом чи міддю було поширене за часів династії Сефевідів і набуло поширення в період правління Каджарів.

3.3.11. Мистецтво виготовлення ножів та молоточків для подрібнення цукру / چاقو و قندشکن سازی

Історія цього мистецтва бере свій початок у місті Занджан, де виготовляють ножі та молоточки для подрібнення цукру (перс. qandšekan).

Для виготовлення такого ножа спочатку відрізають смужки металу з різних пружин та брухту від машин. Їх кладуть у вогонь, після чого кують, аби надати належної форми. Після цього виріб вирізається спеціальними ножицями, нагрівається та занурюється у воду. За допомогою напилка краї виробу заточують, просвердлюють в ньому отвір та закріплюють рукоятку. У деяких місцях, де поширене виготовлення ножів, майстри також займаються виробництвом молоточків для подрібнення цукру. Спочатку виливаються молоточки та рукоятки для них, потім з допомогою напилка та токарного станка їм надають потрібної форми, розписують візерунками, тоді шліфують, полірують та опускають у воду.

3.3.12. Вироби з нейзильберу (Nickel silver) / ورشوسازی

Цей вид мистецтва має досить довгу історію та розповсюджений у містах Боруджерд та Дезфул. Як у минулому, так і в наші дні Боруджерд залишався найважливішим центром виготовлення виробів з нейзильберу ورشوسازی (перс. varašusāzi). Такі предмети, як самовари, глечики, таріли, таці, кубки, ложки та виделки виготовляють саме у цьому місті. Інколи на цих речах виконують гравірування.

3.3.13. Виготовлення замків / قفلسازی

Виготовлення замків, підвісок та ключів для відкривання та закривання дверей та приватних речей в Ірані називають «кофльсазі» (перс. qoflsāzi).

Виготовляли замки у багатьох містах Ірану: Табрізі, Тегерані, Ардебілі, Машгаді, Ісфагані, Боруджерді, Гамадані та Кашані, до того ж, з пружиною чи без, вони мали найрізноманітніший вигляд, розмір та форму; сьогодні подібні вироби виготовляються лише у Чальшоторі, за 7 кілометрів від міста, та у Карнаді за 100 кілометрів від Керманшаху. В Ірані виготовляють два види замків: перший – з кодом (такі замки не мають ключів), а другий – з ключами.

3.3.14. Інкрустація коштовним камінням / ترصیع

Мистецтво оздоблення металів коштовним камінням *مرصع کاری / ترصیع* (перс. *tarsi'* або *morassa'kāri*) існує ще з доби Ахаменідів. Розквіт цього мистецтва сягає доісламської доби правління Парфян. Після ісламізації ж інкрустація дорогоцінностями в Ірані була поширеною за доби Сельджукідів.

3.4. Валяння повсті / نمد مالی

Мистецтво валяння повсті (перс. *namadmāli*) має довгу історію. Воно знаходило своє втілення у вигляді таких виробів, як покривала та постільна білизна. Найдавніші зразки оздоблених виробів з повсті сягають доби Ахаменідів — знайдені вони були в регіоні Пазирик. Використовувалися такі вироби в якості підстилок під сідло для верхової їзди. Виготовлення повсті – це поетапний процес, основними віхами якого є це вичісування шерсті та її фарбування. Для виготовлення повсті матеріал розстиляють на робочій поверхні у вигляді плетіння. Розклавши, шерсть зрошують мильним порошком та водою, валяють та

вимішують руками. В Ірані повсть використовують для виготовлення юрт та наметів туркменських кочовиків, підстилок, покривал, капелюхів та одягу чабанів. Валяння повсті поширене в Мазендерані, Курдистані, Хорасані, Дамгані, Семнані та

Естегбані в провінції Фарс.

3.5. Вироби зі шкіри та хутра / فرآورده‌های چرم و پوست

В Ірані виготовляють як вироби зі шкіри, так і з хутра. Розглянемо нижче найвідоміші народні ремесла:

3.5.1. Пошиття одягу з хутра / پوستین‌دوزی

Найважливішим видом народного художнього промислу, що використовують шкіру та хутро, вважається виготовлення одягу з хутра (перс. *pustinduzi*). Майстри з пошиття хутряного одягу здебільшого проживають у провінції Хорасан. Для виготовлення високоякісного хутра використовують шерсть новонароджених ягнят. Для її виготовлення забивають новонароджене ягня та здирають з нього шкіру. Після цього шкуру залишають під шаром землі. Після місяця перебування під землею, вона стає ніжною та гладкою, інакше кажучи, «достигає». Така шкіра виймається з-під землі і вважається готовою для виготовлення високоякісного одягу з хутра.

Останнім етапом обробки є дублення та фарбування, вирізання потрібної форми з цієї шкіри та передача матеріалу кравцю. На завершення робота оздоблюється національною іранською вишивкою із зображенням квітів گل‌دوزی (перс. *golduzi*) за допомогою шовкових ниток.

3.5.2. Виготовлення обкладинок та палітурок (Bookbinding) / جلدسازی

В давнину виготовлення обкладинок та палітурок (перс. *jeldsāzi*) зі шкіри поділялись на три види. Спочатку візерунки на таких обкладинках були простими та геометричними. Але з початку XIV ст., під впливом китайського мистецтва, стиль виконання сильно змінився. За часів правління

Сефевідів поширився новий стиль виготовлення обкладинок: тепер вони оздоблювалися елементами пап'є-маше з різноманітними малюнками, і прославилися під назвою «лакованих обкладинок». Такий стиль досяг піку свого розквіту за часів правління Каджарів. На обкладинках цього періоду переважають зображення квітів та птахів.

Шкіряні обкладинки поділяються на декілька видів:

- 1) Обкладинки з простої шкіри, частини якої розмальовувалися.
- 2) Гравіровані, або обкладинки із тисненням / جلد ضربي يا سوخت. Для їх

виготовлення шаблон візерунку передавали майстрам по металу, які гравірували на металевому листі потрібне зображення. Здебільшого використовувався орнамент «лачак торандж» طرح لچک و ترنج – це традиційна композиція з «медальйоном», тобто обрамленим

зображенням, у центрі, та трикутниками в кутах основного поля. Після нагрівання гравірованого металу, його з силою прикладають до поверхні шкіри: таким чином візерунок втискається всередину. Потім ці витиснені місця забарвлюються.

3) Мозаїчні обкладинки / جلد معرق (سوخت معرق). Через те, що цей вид мистецтва дуже складний, використовується він лише для оздоблення дуже рідкісних та цінних книг. Таку обкладинку прикрашають різноманітними візерунками. Спочатку тисненням поверхню шкіри роблять рельєфною, а частину вирізають наскрізною (ажурною) різьбою. Потім інший шматок шкіри підкладають під низ попереднього. Основними інструментами для виготовлення мозаїчних обкладинок є лещата, киянка, ніж для очистки шкіри, прес, тавро та камінь.

3.5.3. Малюнки на шкірі / نقاشی روی چرم

Це мистецтво є одним сучасних народних ремесел Ірану, що за останні роки значно поширилося в Тегерані. Шкіра, оздоблена малюнками використовується у виготовленні підставок для стаканів, картин, обкладинок книжок та шкатулок для коштовностей.

3.5.4. Шкіряне взуття / کفش چرمی

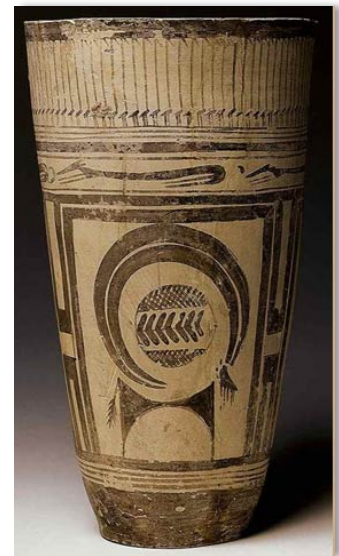
Таке традиційне взуття іранців, як черевики «чарук», «гіве» та «чумуш» виробляються зі шкіри. У наш час такі вироби радше є декоративними та виготовляються переважно на експорт. Мистецтво створення шкіряного взуття розповсюджене у Керманшасі, Занджані, Масуле в Гілянці.

3.6. Гончарство та виробництво кераміки / سفال و سرامیک سازی

Гончарством (перс. sofālsāzi) називають ремесло виготовлення глиняних виробів та їх оздоблення вручну за допомогою форм та рамок або гончарного круга.

Гончарство – це найдавніший промисел, створений людством. Перші іранські гончарні вироби були знайдені в горах Бахтіярі, а їх вік датується 12000 р. до н.е.. Створювалися вони виключно вручну. За 6000 р. до н.е. з'явилися гончарні печі. Гончарні вироби Сіалку датуються 4200 р. до н.е. Оздоблювалися вони простими малюнками. За 3500 р. до н.е. з'явилися перші гончарні круги. Серед відомих місць в Ірані, де були знайдені цінні глиняні вироби, можемо назвати такі, як Таппе Сіалк (Кашан),

Таппе Гасанлу (Західний Азербайджан), Таппе Бакут (Фарс), Сузи, Лурестан, Таппе-Гіссар (Дамкан) та Шагри-Сухте (Сістан). Із розвитком обробки металів гончарство дещо втратило свою популярність.

З появою ісламу в Ірані використання посуду із золота та срібла було заборонено, тому в цей період відбувається відродження гончарства та кераміки. В ісламську епоху керамічний посуд переважно прикрашали кувфічним письмом. З цього часу посіло особливе місце нішапурське гончарство. В епоху Сельджукідів гончарні вироби здебільшого прикрашалися сюжетами з іранських дастанів, як то «Біжан та Маніже».

З того періоду залишилось багато емальованої та позолоченої кераміки. На таких виробках спостерігаємо вплив китайського мистецтва, що проявляється у візерунках, на яких присутня вузька форма очей та різноманітні квіти. Також у цей період виготовлявся фаянс بدل چینی (перс. badalčini), який досяг розквіту за доби Сефевідів.

За часів правління Ільханідів гончарство стало занепадати і відобразилося більше у виготовленні кахлів. За доби Сефевідів ситуація з гончарством сильно змінилася, зокрема, кераміка Кубачі. Шах Аббас за для розвитку глиняної кераміки запросив 300 майстрів гончарної справи з Китаю, щоб вони навчили мистецтву іранців. У ті часи виготовлялась лише блакитна та біла кераміка, повторення китайської. Після того і до сьогодні гончарство втрачало свою популярність.

В Ірані використовується два види глини. Глина «суглинки», яка є в Гамадані, Тегерані, Гілянні, Мазендерані та

Ісфагані, та «біла глина», до складу якої входять кварц, кремній та каолін, яку можна знайти в таких містах, як Зонус (Східний Азербайджан), Менд (Гонабад), Мейбод (Язд), Естегабан (Фарс) та Шагрза (Ісфаган).

Гончарством займаються у різних регіонах Ірану, і в кожному воно має свої особливості стилю, форм, оздоблення та покриття. Саме ці відмінності дають можливість розрізнити вироби з різних куточків країни.

Гончарне ремесло представлене такими виробами, як миски, котли, кастрюлі, дзбани, глечики, амфори, кубушки, стакани тощо, також у вигляді декоративних виробів, як то вазони і картини, а інколи — у вигляді оберегів та амулетів.

Найвідомішим з них є «хармогре» *خرمهره* (перс. *хармогре*) або кудзі: це красиві бусини яскравого бірюзово-синього кольору, що виготовляються у провінції Кум.

Процес виготовлення гончарних виробів виглядає наступним чином: глину збивають, щоб розім'яти грудочки та отримати м'який матеріал. Після цього її просіюють та змішують з водою. Далі зайву воду випаровують, а глину мнуть доки вона не набуде необхідного клейкого стану. Сировину після цього відносять у майстерню, щоб на гончарному крузі розділити її на шматки для формування виробів.

Методи гончарного виробництва:

1. *Пальцевий метод* / روش انگشتی. Цей метод полягає в тому, що матеріал беруть безпосередньо руками та пальцями надають йому форму. Таким методом не вдасться виготовити великий посуд.

2. *Джгутиковий метод* / روش لوله‌ای. Матеріалу надають форму джгутиків та кладуть їх одне на одного. Після цього поверхню вирівнюють ззовні та зсередини, такими чином скріплюючи джгутики між собою.

3. *Листовий метод* / روش ورقه‌ای. Розкату глину розкладають та розгладжують до однієї товщини. Окремі частини розміщують один біля одної та скріплюють. Саме у таких спосіб виготовляють гранований посуд.

4. *Формовка* / روش قالبی. Посуд спочатку виготовляється, а потім з нього роблять гіпсову форму. Такий метод дозволяє виготовити багато посуду однакової форми.

5. *Гончарний круг* / روش چرخکاری. Виріб формується за допомогою приладу, що складається з двох гончарних кругів: великого та малого. Великий круг приводиться до руху ногами, і внаслідок його руху, обертається й маленький круг зверху. У такий спосіб посуду надається необхідна форма, а по завершенню його дротом чи ниткою відділяють від основи круга.

Завершальний етап кожного з вищенаведених способів полягає в тому, аби залишити виріб на 24 години в тіні. Після висихання посуд шліфують наждачним папером та поміщають в піч, температура в якій сягає 950°C. Виріб повинен залишатись в печі 8 годин. Для виготовлення емальованого посуду використовують сплав оксидів металів з яких виготовляють кольорову емаль у вигляді розчину в якій занурюють посуд.

Оксид марганцю, наприклад, дає фіолетовий колір, кобальту — синій, олова — білий, оксид хрому — світло-жовтий, а оксид заліза дає коричневий колір. Після висихання посуд знову ставлять у піч з температурою 400 – 800°C на 4 години.

3.7. Склоробство (Glassblowing) / شیشه‌گری

Ремесло виплавлення та видування скла за допомогою спеціальної складувної трубки та форми для створення прозорого або матового посуду чи декоративних виробів називають склоробством (перс. *šišegari*).

В Ірані склоробство мало великий попит за часів Ахаменідів. Зразки цього мистецтва знайдені у місцях розкопок давніх

пагорбів у містах Марлік (Гілян), Гасанлу (Азербайджан) та Сузи. Серед знайдених речей були маленькі та великі пляшечки від парфумів, бусини, довгі та короткі скляні стержні. Наприкінці правління династії Ахаменідів у Вавилоні, що в той час входив до складу Ірану, були винайдені складувні трубки. Саме з цього часу бере свій початок мистецтво виготовлення кришталю.

Складувну трубку занурювали в розплавлене скло. Ту частину скла, яка прилипала до трубки, іранці називали "bār". Вдуваючи повітря через трубку, створювали маленьку кульку. А якщо повторно занурити таку скляну кульку в розплавлене скло іншого кольору, можна створити гарні скляні вироби. Найкрасивіші вироби зі скла, виготовлені в древньому Ірані, відносяться до періоду правління династії Сасанідів, в наш час ці зразки зберігаються в музеях Росії.

Із завоюванням арабами територій Ірану, мистецтво виготовлення скла занепало, а майстри склоробного ремесла мігрували з Ірану в Дамаск та Алеппо. Міграція посприяла винайденню нового, емальованого скла (стемаліт), яке розписували візерунками

та каліграфією. Зрештою, широкої популярності набув і сплав скла з металом, що ввійшов до історії під назвою «ісламського скла».

Часи правління Газневідів та Сельджукідів можна вважати першим періодом розквіту цього мистецтва в ісламську добу. Промисловими центрами склоробства були міста Нішапур та Горган. Втім, із завоюванням моголів ремесло занепало.

За доби Сефевідів склоробство відновилося, а Шах Аббас запросив італійських майстрів з виготовлення венеціанського (або муранського) скла до Ірану, в Ісфаган та Шіраз, де відкривали нові майстерні.

Наприкінці правління династії Сефевідів склоробна промисловість знову переживала період занепаду. Проте, вже за панування Насредін-шаха склоробство почало потроху відновлюватися стараннями італійських майстрів. Втім, у зв'язку з політичною ситуацією, майстерні знову почали зникати. За часів правління династії Пеглеві Реза-хан запросив до Ірану німецьких майстрів для опанування технік склоробства та італійських майстрів для освоєння технік обробки та гравірування скла: таким чином склоробство знову відродилось в Тегерані і й понині продовжує своє існування.

Скло – це застигла рідина, що не містить у своїй структурі кристалів. Воно виготовляється з декількох речовин, основною з яких є кремнезем (SiO_2), що плавиться при температурі 1725°C . Для виготовлення кольорового скла використовують

оксиди металів. Для того, щоб надати склу лазурового кольору, використовують оксид кобальту, щоб отримати відтінки від фіолетового до чорного – оксид марганцю, для зеленого та зелено-синього – оксид міді, для жовтого – оксид кадмію, а додаванням хлориду золота отримують червоне скло. Основними інструментами для виготовлення скла є ложка, щипці, каменелом, ножиці, складувна трубка, стіл чи дошка, стілець та лезо.

Скляні вироби виготовляються трьома способами: вільним видуванням, видуванням у форми та механізованим видуванням.

1. Скло кракле / شیشه آبگاز (перс. *šīše-ye ābgaz*): таке скло оздоблене запаяними тріщинками (також цю техніку називають оздобленням «під мороз»). Після надання склу належної форми, але ще до його охолодження, виріб занурюють у холодну воду, щоб на ньому утворилися тріщинки. Через декілька хвилин скло знову підносять до печі, внаслідок чого тріщинки сплавляються.

2. Сульфідне скло / شیشه بارفتن (англ. opaline glass, перс. šīšebāraftan): створення на склі мармуроподібних і опалових смуг, що можуть мати відтінки різних кольорів.

3. Двошарове скло / شیشه دوپوست (перс. šīše-ye dorust): для виготовлення такого скла використовують 2 чи 3 краплі скла різного кольору.

4. Посднання скла та металу / تلفیق شیشه و فلز. Виготовлення такого виробу полягає у тому, що розплавлене скло поміщають в металеву форму, і вже у ній видувають.

5. Матування скла / مات کردن شیشه. Такого виду оздоблення відбувається двома способами: 1) піскоструменева обробка (شن پاشی یا سندپلاس); 2) хімічний спосіб, при якому скло занурюють в флуоридну (плавикову) кислоту.

6. Гравірування / تراش. Це оздоблення, при якому на поверхню скла за допомогою шліфувальних дисків наноситься гравюра.

7. Живопис на склі / نقاشی روی شیشه. Скло можна розмалювати, використовуючи порошки оксидів. Такий виріб після нанесення малюнку ставлять у піч, розігріту до 450–550°C, щоб зафіксувати оздоблення.

3.8. Плетіння з лози та бамбукове плетіння (Wicker) / حصیر و بامبوبافی

Це мистецтво найбільш розповсюджене на півночі та півдні Ірану. Матеріалом слугують рослинні волокна, такі, як стебла рису, бамбуку, листя фінікової пальми, та інші рослини, що мають листя чи довгі та гнучкі лозини. За допомогою плетіння з лози виготовляють рогожу, підстилки, декоративний посуд, різноманітні кошики, ручні віяла тощо. Інколи для плетіння

використовують кольорові стеблини.

Деякі племена для оздоблення виробу намотують на нього кольорову шерсть. Іноді використовують і більш товсті стебла. Щоб зробити прутики більш гнучкими, їх замочують у воді декілька днів, і лише після цього використовують у плетінні.

3.9. Пап'є-маше / پاپیه ماشه

Саме слово «пап'є-маше» має французьке походження та означає «жований папір». Відноситься цей вид мистецтва до виробів з картону. Воно поширене в Тегерані, Казвіні, Шіразі, Ісфагані. Зовнішню поверхню виробу прикрашають мініатюрами та покривають спеціальним лаком. Це мистецтво також поширене і в сусідніх з Іраном країнах – Індії, Пакистані, Афганістані та Росії. Пап'є-маше існувало ще за доби Сефевідів, а пік його розвитку припав на часи правління Каджарів. З пап'є-маше виготовляли футляри для калямів, дзеркальні рами, обкладинки альбомів, лакові обкладинки.

Виробництво пап'є-маше здійснювалось двома способами:

1-й спосіб. Спочатку обирають плаский камінь, і на нього шарами викладають листи мокрого паперу. Тим часом нагрівають спеціальний клей (з рослини еремурус або ширяш) та змащують ним папір. Коли листи матимуть потрібну щільність, на них кладуть дошку і тримають під гнітом 24 години. Після висихання папір розрізають на шматки потрібного розміру.

2-й спосіб. Спочатку використаний папір та стару тканину замочують у воді. коли ті досягають кашоподібного стану, цю сировину виймають, на неї наносять спеціальний клей (з

рослини ширяш) та викладають на заздалегідь підготовлену та змащену клеєм форму чи каркас.

Серед сучасних іранських майстрів цього мистецтва можна виділити імена Мохамада Замана, Дарвіша, Гадж Голямхоссейна Тагві та Алі Ашрафа.

Питання до першої частини третього розділу:

1. Назвіть основні види традиційних народних ремесл в Ірані.
2. Які найпоширеніші види обробки металів в Ірані?
3. В чому особливість техніки емалювання?
4. Що таке філігрань?
5. Чим в Ірані традиційно оздоблювали сталеві вироби?
6. Для виготовлення чого в Ірані найчастіше використовують техніку валяння повсті? І в яких регіонах країни?
7. Назвіть іранські вироби зі шкіри та хутра, які найбільше популярні в світі.
8. Які характерні риси виділяють гончарство та виробництво кераміки в Ірані? Назвіть основні методи гончарного виробництва в Ірані.
9. Що таке «хармогре» або кудзі?
10. Розкажіть про історію склоробства в Ірані. Які види скла розповсюджені в Ірані?
11. В якому регіоні Ірану найбільше виготовляють виробів за допомогою плетіння з лози та бамбукового плетіння?
12. Що таке «пап'є-маше»? Яка особливість його виготовлення в Ірані?

متن ۳

شیشه‌گری سنتی

شیشه‌گری که یکی از رشته‌های شاخص در صنایع دستی ایرانی است؛ هنر فرم دادن به مواد ذوب شده تشکیل شده از سیلیس و مواد مانند آن است که با استفاده از دو روش مهم شامل:

- ۱- دمیدن توسط لوله‌ی مخصوص و ابزار خاص (فوتی)،
- ۲- روش پرس‌ی.

و چند روش دیگر، انجام می‌شود، محصولاتی را که با استفاده از این تکنیک‌ها می‌سازند، آثار شیشه‌ای دستساز می‌نامند. گاهی اوقات با استفاده از مراحل تکمیلی و تزئینی مانند تراش، خراش دادن، نقاشی پشت شیشه و ... این آثار را تزئین می‌کنند. شیشه‌گری، یکی از هنرهای صنایع کشور ایران است که سابقه و قدمت طولانی دارد و البته نمی‌توان گفت این هنر از ایران آغاز شده است. طبق شواهد موجود از دوران باستان وجود داشته و در بعضی از دوره‌های اسلامی مانند غزنویان و سلجوقیان به اوج خود رسیده است.

انواع شیشه‌گری دستی

شیشه‌گری فوتی: شامل دو دورش فوتی آزاد و قالبی است.

فوتی آزاد: ابتدا مواد اولیه را که معمولاً خرده شیشه است، در کوره می‌ریزند و حرارت می‌دهند تا به صورت مذاب درآید. سپس استاد کار با استفاده از لوله دم که لوله‌ای است فولادی به طول ۱۰۰ تا ۱۲۰ سانتی‌متر، و استفاده از ابزار ساده دیگری چون قالب‌ها، انبر، قیچی و غیره به شیشه به طریق دست‌ساز شکل می‌دهد

شیشه‌گری پرس‌ی: ابتدا مقدار مناسب مواد مذاب با میله‌ی دم از کوره برداشته می‌شود سپس آن را بسیار سریع از میله دم جدا کرده و در قالب پرس قرار می‌دهند. با بستن قالب و فشار هوای وارد شده در قالب، خمیر شیشه شکل مورد نظر را به خود می‌گیرد. سپس قالب را باز نموده، شیء ساخته شده را به سرعت در گرم‌خانه قرار می‌دهند.

البته روش های دیگری هم هستند که در شیشه گری دستی استفاده می شود که شامل: روش موزاییکی، روش قالب شنی (ریخته گری ماسه‌ای) می باشند.

مراحل شیشه گری دستی

مهم‌ترین وسیله‌ی این هنر، لوله‌ای فولادی است که اصطلاحاً دم نامیده می‌شود. این لوله تو خالی است و برای برداشتن شیشه از داخل کوره مورد استفاده قرار می‌گیرد و شیشه‌گران با فرو بردن آن

درون شیشه‌ی مذاب و چرخاندن آن، مقدار کمی از شیشه را که اصطلاحاً «بار» نام دارد از داخل کوره برداشته سپس در لوله می‌دمند، به این ترتیب گوی کوچکی که به آن گوی اول گفته می‌شود، به دست می‌آید. بعد از سرد و سخت شدن این گوی، مجدداً دم را داخل شیشه‌ی مذاب فرو برده و مقدار لازم را برای ساخت شیء مورد نظر برمی‌دارند.

تهیه‌ی گوی اول به شیشه گر کمک می کند تا مقدار شیشه‌ای که در مرحله‌ی دوم برمی‌دارد در تمام نقاط دارای قطر مساوی بوده و محصولی که تولید می‌شود دارای قطر یکسان باشد. ولی چون در این مرحله، غلظت شیشه‌ی مذاب، کم و قابلیت شکل‌پذیری آن ناچیز است و از سویی باید فرم متناسب و قطر مساوی و یکسان داشته باشد، شیشه گر لوله‌ی دم را روی میله‌ای که دارای سر دوشاخه است قرار داده و در حالی که دم را به طور مرتب می‌چرخاند. آن را داخل وسیله‌ی دیگری که قاشق نام دارد و عبارت از چوبی استوانه‌ای به ارتفاع هفت و قطر ۱۵ سانتی‌متر است و در یک سطح دارای فرورفتگی بوده و به میله‌ای فلزی متصل است، قرار می‌دهد.

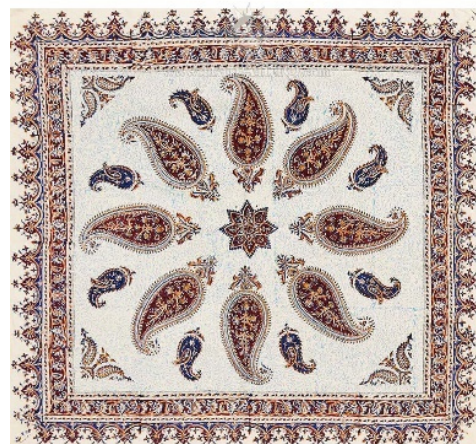
Частина II

3.10. Традиційний розпис тканин / چاپهای سنتی

В Ірані не так багато видів традиційного розпису тканин. Виділити можна такі техніки:

3.10.1. Калямкарі – традиційне штампування / چاپ قلمکاری

Для розпису такого виду قلمکاری (перс. qalamkāri) малюнок наносили на тканину за допомогою дерев'яної форми (штампу) – перс. qāleb-e šubi. Це ремесло поширене в Ірані, Сирії та Росії. Сьогодні вироби в техніці калямкарі створюють в містах Дамган та Ісфаган.

В давнину для калямкарі використовували бавовняну тканину, на якій пером малювали візерунки, але зараз використовують деревину груші та глоду для виготовлення спеціальних форм (штампів). Для цього виду розпису раніше використовували рослинні фарбники. Зараз застосовуються здебільшого хімічні. Калямкарі виготовляють двома способами – фабричним та польовим.

Після штампування дерев'яними формами, для закріплення фарби та видалення надлишків, тканину відносять до берега річки чи струмка та виварюють у великих казанах. Потім залишають у річковій воді на годину. Такий спосіб виготовлення калямкарі називають польовим. Найдавніші існуючі зразки калямкарі відносять до періоду правління Сефевідів.

3.10.2. Батик / چاپ کلاقه‌ای یا باتیک

Це мистецтво розпису тканин (перс. šār-e kalāqei) поширене в селах поблизу Табрізу та особливо в районах Оску, Кахнаму та Ескяндан. Слово «батик»

походить з яванської мови (від назви одного із островів в Індонезії – о. Ява) означає «стійке фарбування або татуювання».

Ще за 2500 років до н.е. батик був завезений в Іран з Китаю. Втім, в самому Ірані це мистецтво називають «калаке» کلاقه (kalāqe). Зараз Оску є основним центром виготовлення батику. З цієї тканини виготовляють одяг, хустки та покривала. Батьком та засновником цього цього мистецтва в Табрізі і Тегерані, вважають Госсейна Калакчі Гянджіне.

Існують різноманітні види батику:

1) Розписний батик / نقاشی باتیک.

Для цієї техніки частина тканини обробляється воском, а інша частина розмальовується змішаними реактивними та акриловими фарбами. Після чого малюнок фіксують праскою, видаляють віск, перуть тканину у прохолодній кип'яченій воді, та прасують.

2) Штампований батик / باتیک مُهری.

Цей вид батику виготовляють наступним чином: форму (штамп) змочують

гарячим воском і притискають до поверхні тканини. Після цього етапу її фарбують. По завершенню роботи потрібно відділити від виробу віск. для цього існує два способи: перший – це коли тканину кладуть в мідний котел та варять в баранячому жирі, або ж

кладуть тканину у посудину з гасом; інший – коли тканину кладуть між кількома шарами газети та відділяють віск за допомогою гарячого прасування, а потім опускають тканину в посудину з бензином.

3) Вузловий батик / باتیک گره.

Для такого виду фарбування тканину у декількох місцях зав'язують вузлами та фарбують. Фарба не може проникнути у зав'язані місця. Таким чином, після

фарбування на тканині з'являються різноманітні візерунки. Цей спосіб ще називають «бандана» چاپ باندانا (перс. bāndānā).

4) Трафаретний спосіб / باتیک شابلونی.

У цьому випадку за допомогою трафарету переносять малюнок на тканину. В Ірані це мистецтво вважається досить молодим.

3.11. Плетіння килимів на ткацьких верстатах / بافته‌های داری

Верстатним називають плетіння килимів на балках певної форми або ж на верстатах (перс. bāfteha-ye dāri). Вони бувають горизонтальними та вертикальними. Кочівники та селяни регіону Ейлат використовують горизонтальні верстати. Це пов'язано з легкістю перевезення таких приладів та можливістю скласти їх навпіл.

Горизонтальні верстати виготовляють із дерева. У міських майстернях використовують вертикальні верстати різних видів. Їх виготовляють не лише з дерева, а й з заліза.

3.11.1. Ткацтво килимків «Зілу» / زیلوبافی

«Зілу» це один з найдавніших видів іранських килимків. Він виготовляється переважно в теплих регіонах країни. В основному матеріалом виготовлення слугує нитка. Влітку це допомагає створити відчуття прохолоди. В оздобленні переважають білий, червоний та коричневий кольори.

Білі та блакитні зілу здебільшого використовуються для покриття підлоги в мечетях та гробницях імамів. На сьогодні цей промисел ще можна зустріти в місті Мейбод в провінції Язд.

3.11.2. Плетіння Кілімів (Kilim) / گليم بافی

Виготовлення таких килимів (перс. gelimbāfi) виникло раніше, ніж виробництво тканини. Плетіння кошиків надихнуло людей на створення обох цих ремесел. Історія ремесла сягає 8 – 10 тис. років і спочатку такі килими (або «кіліми») گليم

(перс. gelim) використовували як покривала. В Ірані килимарство з давніх часів існувало у кочовиків і залишається популярним й досі. В давні часи на килимах не було візерунків, але за останні 50 років оздоблення цих виробів малюнками стало дуже поширеним.

Для кашкайського قشقاى (перс. qašqāi) та туркменського стилів килимарства характерне зображення геометричних форм, а для стилю, що побутує в Курдестані – зображення квітів різноманітних кольорів (двосторонні кіліми). Такі кіліми виготовляють в Ардебілі та Мешгін Шагрі.

3.11.3. Шірікіпіч або Сузані (Shirikipich or Shuryky screw) / شیریکى پیچ

(سوزنى)

Цей вид килимів (перс. širikipīč або suzanī) в чомусь схожий на паласи قالى (перс. qālī). Візерунок створюють за допомогою плетіння вузлів, а утік з'єднує між собою нитки основи. Для плетіння килимів «шірікіпіч»

використовують горизонтальні верстати, а вузлики в'яжуть вручну. Такі килими плетуть в Кермані та ще називають «сумак» سوماک (односторонні килими). Візерунки на цих килимах не однакові: вони різняться в залежності від регіону. Зокрема, виготовляються вони в Ейлаті та регіонах кочових племен.

3.11.4. Килими Габбе (Gabbeh) / گبه بافی

Це килими, котрі жодним чином не розфарбовуються. Інакше їх називають «херсак» خرسک (грубий килим з довгим мохнатим ворсом). На килимах габбе (перс. gabebāfi) зображуються абстрактні та геометричні фігури. Основними центрами їх виробництва є Когкілуе і Боерагмад, а також виготовленням займаються кашкайські кочівники провінції Фарс. В останні роки використовують фарбовану шерсть. Пряжа (čelle) та основа (rud) в килимах габбе також виготовляються з шерсті.

3.11.5. Перські килими або паласи (Persian carpets) / قالی بافی

Найдавнішим видом такого килиму можна назвати Пазирикський килим, який, ймовірно, використовувався у якості попони для коня. Цей килим був знайдений в льодовиках південного Сибіру (курган Пазирик на Алтаї, Росія), а його візерунки дуже схожі на візерунки періоду правління Ахеменідів. Час виготовлення цього килима датується 500 р. до н.е. Зараз він знаходиться в Ермітажі в Росії. Схожий зразок сплели і для Музею килимів в Ірані.

Ще одним із стародавніх килимів є Весняний килим царя Хосрова I **قالی بهارستان** (перс. qālī-ye bahārestān, bahār-e Xosrou або zemestān), який розстиляли в сасанідському палаці Так-Касра в Ктесифоні. На цьому килимі зображений сад і для його виготовлення використовували золото, срібло та коштовні камені. Він сягав 400 кв. метрів та в період арабського завоювання був порізаний на шматки та знищений. При дослідженні мініатюр доби Тимуридів виявили, що за часів правління цієї династії, були поширені такі орнаменти, як «лачак торандж», «меграбі» або «молитовний», а також геометричні візерунки.

У добу Сефевідів килимарство досягло вершини свого розквіту та величі, килими експортувалися у сусідні країни, зокрема, до Туреччини. В той період був поширений візерунок «квіти Шаха Аббаса». Додавали розмаїття й інші вироби тієї доби: килими-ширми із шовку, які плели в Кашані, Джоушакані та Табризі. Також нам відомі такі зразки килимів цього періоду, як от «килим Челсі»: на ньому зображені тварини та квіти, і таквся він у Табризі, а свою назву отримав через те, що проданий був у Лондоні.

Килими «ляхестані» (або «польські») були найважливішим іранським товаром на експорт до Польщі. Серед найвідоміших килимів тієї доби можна назвати також Ардебільський килим (Ardabil Carpets) з гробниці шейха Сефі Ад-Діна в Ардебілі. Цей килим зараз представлений в Музеї Вікторії й Альберта у Великій Британії.

Килими періоду Зенду та Каджарів були одним з продуктів експорту Ірану, але за якістю вони поступаються килимам доби Сефевідів. Тим не менш, у таких містах як Керман, Гамадан, Ісфаган, та Кашан з'явилося багато цехів.

Обладнання для плетіння килимів:

1. Верстат або балка для плетіння килимів (دار قالی‌بافی);
2. Спиці (سیخ);
3. Гребінець або прядильний гребінь (دفین);
4. Гачок або ніж (قلاب یا چاقو);
5. Ножиці (قیچی).

Основні матеріали для ткацтва:

1. Пряжа / چله (перс. čelle): в залежності від виду килима, використовуються нитки з різних матеріалів:

А) Шовк: використовується для вишуканих килимів;

Б) Бавовна: використовується для основної маси килимів;

В) Шерсть: використовується для плетіння килимів «габбе» – виду грубо-плетеного килима. В туркменських килимах також використовувалася шерсть, там вона слугувала для поглинання вологи з навколишнього середовища.

2. Основа або утік / بود (перс. pud): це бавовна, що поділяється на два види:

А) Тонка: у витончених килимах використовується два види такої бавовни, тонка бавовна має бути такого ж кольору як і задня частина килима.

Б) Товста: використовується для надання килиму більшої жорсткості. У кожному «раджі» (перс. raj) килима утік розташовується горизонтально між пряжею (перс. čelle).

3. Ворс / پرز (перс. porz): Ворсисті килими виготовляються з різних матеріалів.

А) Шовк / ابریشم (перс. abrišam): використовується для настінних та художніх килимів. Цей вид килиму зазвичай виготовляють в Кумі, Табрізі, Кашані, Наїні та Ісфагані.

Б) Шерсть / پشم (перс. rašm): здебільшого використовується для килимів, призначених для торгівлі та підстилок.

В) Пух, м'яка тонка шерсть / کرک (перс. kork): використовується для мистецьких та вишуканих килимів.

Г) Шерсть тонкорунних овець породи «меринос» (merino) / مرینوس: вона делікатніша, аніж пух та використовується в Табрізі при виготовленні вишуканих килимів та плетіння зображень обличчя.

4. Вузол у ткацтві / گره در قالی بافی:

1. Турецький вузол / گره ترکی: використовується на Заході та Північному Заході та плететься гачком.
2. Перський вузол / گره فارسی: використовується ткачами у Східному та Центральному Ірані. Цей вузол плететься не гачком, а руками. Такі вузли не є симетричними.

Способи плетіння килимів:

1. Круглий або багатосторонній килим (قالی گرد یا چند وجدی); – 2. Барельєфний килим (قالی برجسته); – 3. Двосторонній килим (قالی دو رو); – 4. Односторонній килим (قالی یک رو).

Можливі дефекти килиму:

1. Парне плетіння (جفتی بافی);
2. Неправильне плетіння (غلط بافی);
3. Наявність жилок (رگه داشتن);
4. Нерівна поверхня килима (ناصافی سطح فرش);
5. Наявність «крупинок» на поверхні (ذرتی بودن);
6. Нерівності форми килиму, подовжені краї (سره یا سرکجی داشتن).

Види орнаментів килима / شیوه های بافت قالی:

1. Лачак торандж / لچک ترنج: На цьому візерунку присутнє зображення “торандж” – медальйону, що може бути круглим, овальним, ромбовидним чи багатокутним. Знаходиться цей елемент в центрі килима. Візерунок же «лачак» має форму трикутника та знаходиться в кутках килима. Інколи «лачак» може займати четверть центрального «торанджу».

2. Меграбі або молитвений коврик / سجاده‌ای یا محرابی: візерунок цього килима нагадує вазон або ж дерево. Такий орнамент є одностороннім та асоціюється з вітарем для молитви (перс. mehrāb).

3. Геометричний / هندسی (перс. hendesi): такий орнамент складається з геометричних фігур. здебільшого такі килими плелися кочівниками та селянами.

4. Габ-габі / قاب قابی: площа такого килиму поділена на прямокутники чи ромби.

5. Шах Аббасі / شاه عباسی: цей візерунок був популярний в епоху Сефевідів та має безліч варіацій. У більшості випадків він виглядає як квітка чи бутон.

6. Шекаргахі / شکارگاهی: Візерунок цього килиму відображає мисливську церемонію. Він складається із зображень тварин та вершників у процесі полювання.

7. Візерунок «магі» / طرح ماهی: Цей візерунок утворюється з квітки та двох пелюсток, які утворюють зображення риби (перс. māhi). Цей візерунок повторюється по всьому килиму. Він характерний для килимів у Табрізі та Хорасані.

8. Могаррагат / محرمات: це вид орнаменту, при якому поверхня килима поділяється на тонкі смужки. У давнину такі килими розвішували як завісу між приміщенням та двором. Через це його називають «могаррагат» – дослівно «заборонені речі».

9. **Арабеска** / اسليمی (перс. eslimi): це візерунок, що використовується на килимах, кахелі та позолоті. Він має свої види, як то рот дракона чи змії, або хобот слона.

10. **Хатаї** / ختایی (перс. hatāi): цей візерунок утворюється зі спірально розташованих квітів та листя. Часом арабески та орнамент хатаї можуть поєднуватися, але вони не переплітаються між собою.

Килимок / قالیچه (перс. qālīche): так називають килим, розміром менший за 4 метри.

Радж / رج (перс. raj): так називають певну кількість вузлів, розташованих на 7 см довжини в турецьких килимах та на 6 см перських килимів. Чим більша кількість “радж” тим більш витонченим та якісним вважається килим.

Зар / ذرع: це термін у ткацтві, який позначає 104 сантиметри.

Кенаре / کناره (букв. той, що по краях): застилають в коридорах та на сходах або ж закривають вільний простір біля килима. Його довжина може сягати 15 метрів.

Мафраш / مفروش: так називають покривало з килима для постілі, яке зроблене у формі коробки і також використовується для перевезення постільної білизни.

Падарі / پادری: маленький килим, який стелять перед будинком.

Намакьдан / نمکدان: килим, зроблений у вигляді сумки, звуженої в місці відкриття. У намакьдані (букв. вмістилище для солі) зберігають речі. Такий вид килиму переважно використовують у гірських районах, таких як Курдестан.

3.12. Традиційне ткацтво / نساجی سنتی

Це мистецтво є дуже давнім в Ірані. Дослідники знайшли на пагорбі в місті Дамган бронзовий прядильний стрижень, виготовлений за 3000 років до н.е. Цей стрижень є зразком даного промислу того періоду. У добу Ахаменідів виготовлялися тканини надзвичайно високої якості. Для їх виготовлення нитки намотувалися на дві палиці. Одна через одну, ці нитки намотувалися на дерев'яне знаряддя, яке називалося «верд» (букв. постійне повторення молитви). Завданням цього приладу було розділити нитки на види. Нитка під назвою «утік» (перс. rud) проходила через нитки основи (перс. tār). Для найлегшого виду плетіння необхідно щонайменше два «верди».

Розквіт ткацтва припадає на доісламський період – часи Сасанідів. У ранню ісламську епоху це мистецтво мало Сасанідські мотиви, але згодом в малюнок стали додавати аяти з Корану простим куфічним почерком. Такі тканини виготовлялися з шерсті та шовку.

В Ільханідський період з'явилися також китайські візерунки, в ткацтві почали використовуватися золоті та срібні нитки. Розквіт ткацького мистецтва в післяісламський період припадає на часи Сефевідів. У цей же час на тканині почали з'являтися зображення людей.

У період правління Зендів та Каджарів через зв'язки із Заходом та торгіві відносини з країнами з розвинутим ткацьким ремеслом, в самому Ірані це мистецтво занепадало, та існувало лише в цехах Язду та Кашану.

В Ірані традиційні ткацькі знаряддя мають від 2 до 4 вердів. Після проходження кожної нитки через утік тканину розчісують. На сьогоднішній день, вручну текстиль виготовляють у деяких селах провінцій Хорасан, Сістан, Белуджестан та в містах Язд, Кашан, Ісфаган та Керман.

3.12.1. Виготовлення парчі (Gold-Waven) / زری بافی

Це мистецтво належить до групи ткацьких ремесел, та через використання золотих ниток цю тканину називають «зарібафі». В давнину для виготовлення такої тканини мали працювати одразу два майстри. Через багатство кольорів пряжу розділяли не вердами, а мотузками. Така робота зветься гушварекеші (букв. протягування сережки). В останні роки це розподілення пряжі (перс. çelle)

виконує прилад на перфокартах, який має назву Жаккардового ткацького верстату. З таким підходом потрібен лише один майстер. Зараз парча виготовляється в Ісфагані. Ткач під час роботи бачить задню частину тканини, і для того, аби бачити візерунок, користується дзеркалом. Головними матеріалами для виготовлення парчі є натуральний шовк та галунна стрічка. Парча була найвишуканішою та найлегендарнішою тканиною Ірану, що здобула світову славу.

3.12.2. Ткацтво терме або кашмірська шаль (Waving of Cashmer) / ترمه بافی

Інша традиційна тканина Ірану має вік близько 400 років. Зародилося ткацтво терме в Кашмірі. Потрапивши до Ірану, терме стало використовуватися зороастрійцями для пошиття штанів певного виду. Терме виготовлялося на

чотирибалковому приладі, і процес це потребував одразу двох майстрів: одного ткача та одного «гушварекеша».

Зараз це мистецтво існує в Кашані та Язді. В даному виді ткацтва велику роль відіграє візерунок.

3.12.3. Мистецтво Джаджім / جاجيم

Для виготовлення такої тканини використовується груба шерсть, а саму

тканину використовували для покривал на ліжка та сидіння. Ширина становить від 25 до 30 сантиметрів, візерунок здебільшого досить простий. Для виготовлення тканини використовувалися яскраві кольори. Це мистецтво поширене в Мазендарані, Керманшасі, Курдестані

та Гамадані. В останні роки цим мистецтвом послуговуються як вторинним оздобленням при виготовленні взуття, сумок, гаманців та подушок.

3.12.4. Ікат (Ikat) / دارایی یا ایكات

Це тканина, при виготовленні якої одночасно з плетінням виконується в'язання вузлів. Така тканина виготовляється в Рапті та Язді та є цілковито експортним продуктом. Найдавніший зразок цього мистецтва у світі зафіксований у 1100 р. до н.е.

3.13. Вишивка / رودوزی یا روکاری

Різні техніки шиття на поверхні тканині, що слугує їй оздобленням, називають в Ірані «рукарі» або «рудузі» (букв. оздоблення поверхні). Існує дуже багато видів цього мистецтва. Наприклад, можемо згадати такі:

3.13.1. Вишивка Сузандузі / سوزندوزی

Для цієї техніки кольорові нитки, що використовуються для вишивки, приховують на зворотній частині полотна. Це мистецтво поширене в Белуджестані та Мамгані (недалеко від Табрізу). Основними матеріалами для вишивки Сузандузі є проста тканина та різнокольорові нитки.

3.13.2. Гаптування Голябтундузі / گلابتون دوزی

Такий вид вишивки виконується на бавовняній тканині. Для створення цього гаптування на тканині кольоровими та золотими нитками вишиваються геометричні орнаменти. Для оздоблення тканини використовують шовкову нитку, в яку вплетені тонкі волокна срібла змішаного з золотом. На сьогодні золото більше не використовується, натомість послуговуються нитками золотого кольору, які доставляють з Пакистану. найбільш розповсюдженим таке гаптування було за часів правління Сефевідів.

3.13.3. Вишивка бісером / منجوق دوزی

Це техніка, коли маленькі кольорові бусини (перс. *manjuq*) пришивають на одяг та сумки. Таке мистецтво (перс. *manjuqduzi*) було поширене в Шіразі. Його використовували для оздоблення сумок, рамок для Корану, браслетів та підвісок.

3.13.4. В'язання гачком або тамбурне в'язання (Qollabduzi) / قلاب دوزی

Інструментами для в'язання гачком є звичайний гачок та дерев'яна конструкція, яка міцно утримує тканину. Цією технікою зазвичай оздоблювали сукні за допомогою кольорових шовкових ниток. Оздоблення таким в'язанням було дуже розповсюдженим за часів Селенджуків, виготовлялися вироби в містах Рей, Ісфаган та Рашт. На сьогоднішній день це

мистецтво поширене в Рашті.

3.13.5. Вишивка стрічками

Хусдузі / خوس دوزی

Така вишивка виконується вузькими срібними стрічками на тонкій кружевній тканині. Візерунок її схожий на зірку та використовується для оздоблення хустин та чадри для жінок.

Це мистецтво побутує в таких районах, як: Курдистан, Хормозган та Белуджестан.

3.13.6. Вишивка Патегдузі / پته دوزی

Цією технікою володіють майстри у Кермані,

Сірджані та Рафсанджані. У вишивці

«патегдузі» вся поверхня тканини

покривається стіжками. Для таких виробів використовують

широку тканину. Дизайнерами вишивки зазвичай є

чоловіки, а швачками – жінки. Після оздоблення тканину перуть та прасують. З такої тканини виготовляють молитовні килими, підставки під горщики, взуття, наволочки та маленькі сумочки.

3.13.7. Аплікація / تکه دوزی

Це мистецтво (перс. tekkeduzi) полягає в зшиванні викладених поруч шматків різної кольорової тканини. Воно використовується у створенні прихваток, подушок та скатертин.

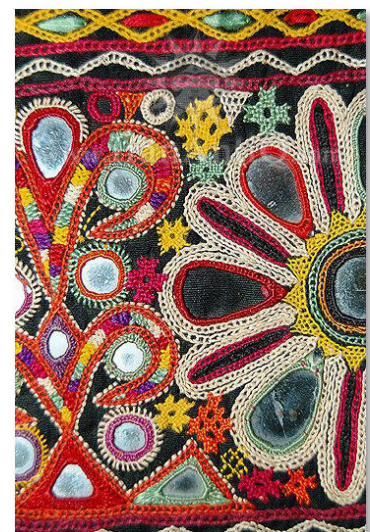
3.13.8. Вишивка та обшивка галунами (Embroidery with Silver Tinsel) / ملیله دوزی

Це мистецтво було поширене за часів Ахаменідів. У часи Сасанідів його використовували для оздоблення штор та офіційного одягу. Всього є два види такої вишивки та обшивки галунами (перс. malileduzi): оригінальний галун, що створюється зі срібла та покритий тонким шаром золота, та заміник, виготовлений з бронзи та покритий шаром срібла.

3.13.9. Вишивка з дзеркалом Аїнедузі / آینه دوزی

«Аїнедузі» – це техніка вишивання, коли на одяг за допомогою кольорових ниток нашиваються маленькі дзеркальні скельця. Це мистецтво поширене в районі Белуджестану. Останніми роками його використовують для оздоблення вішалок, подушок та скатертин.

3.14. В'язання / بافتنی‌ها

Всі вироби, що створюються вручну за допомогою гачка чи спиць, називаються в'язаними. Зазвичай в'язанням займаються жінки-господарки. Вони здебільшого створюють ці вироби суто для своєї сім'ї. Втім, звісно, інколи вони можуть і продаватися на місцевому ринку. Плетіння Гіве, наприклад, є одним з видів в'язання, що виготовляється для продажу на базарі.

3.14.1. Плетіння та пошиття Гіве (Givebāfi) / گیوه‌بافی و گیوه‌دوزی

Верх гіве господині плетуть гачком з різнокольорових ниток. Є два види гіве: грубо сплетений виріб білого кольору, що зазвичай носять чоловіки, та гіве плетене шовковими нитками, яке жінки носять вдома як тапки. Гіве поширене в Абаді, Шіразі та інших західних провінціях Ірану. Втім з точки зору візерунків та кольорів ці гіве відрізняються між собою. Після того, як верх виробу сплетений, необхідно виготовити підошву. На сьогодні існує два види підошв для гіве: резинова та «аджіде» (остання виготовляється зі з'єднаних між собою тканини та шкіри).

3.14.2. В'язання та плетіння ляльок (Arusakbāfi) / عروسک‌بافی

У цьому мистецтві для створення ляльки (перс. 'arusak) використовують кольорову пряжу та спиці чи гачок. Серед найвідоміших зразків цього мистецтва можна згадати традиційних ляльок, яких плетуть в селищі Масуле.

3.14.3 В'язання шкарпеток / جوراب‌بافی

Шкарпетки (перс. jūgāb) в'яжуть в сільських районах, використовуючи для цього шерсть. Вони

призначені для особистого використання членів сім'ї в якості власне шкарпеток, обмоток чи капців. Це ремесло побутує в районах Алашт, Масуле, Халхал. Інколи залишки товарів продають на базарах.

3.15. Вироби з каменю / محصولات سنگی

3.15.1. Різьблення по каменю (Stone carving) / سنگ تراشی

Процес різьби каменю задля створення певних предметів, а також вирізання об'ємних чи плоских форм за допомогою різноманітних інструментів називається різьбленням по каменю (перс. sangtarāši).

Сьогодні найважливішим районом країни, де й досі побутує це мистецтво є Машгад. Там виготовляють і особливі традиційні каструлі – «дігче».

3.15.2. Токарна обробка каменю / خراطی سنگ

Створення різноманітних виробів з каменю, таких як то горщики чи цукорниці, за допомогою токарного верстату називається токарним ремеслом (перс. xarrāti-ye sang).

3.15.3. Рельєфна обробка каменю / قلمزنی روی سنگ (حجاری)

Надання форми та оздоблення каменю шляхом різьблення, шліфування та вискоблювання називають рельєфною обробкою каменю (перс. qalamzani ru-ye sang). Такі витвори й досі створюються в Машгаді та Кумі. Для виготовлення такого виробу поверхню каменю поливають чорною олією та малюють контури візерунка. Після цього металевим клином та молотком видавлюють форму візерунку.

3.15.4. Кам'яна мозаїка / معرق سنگ

Такий вид оздоблення виконують на плоских поверхнях. Здебільшого для кам'яної мозаїки характерні ісламські традиційні мотиви. У роботі використовують, зокрема, такі цінні породи, як граніт та мармур.

3.15.5. Наскрізна (ажурна) різьба по каменю / مشبك سنگ

Здебільшого для цього виду мистецтва (перс. mošabbak-e sang) використовують рівні гладкі поверхні. в процесі виготовлення використовують ряд приладів та інструментів, якими в камені роблять отвори, а тоді – вирізають ажурний візерунок. Переважно такі вироби використовуються для створення світлових люків. На них використовуються арабески та візерунки «хатаї».

3.15.6. Гравірування на камені / حکاکی روی سنگ

Цей вид мистецтва (перс. hakāki ru-ye sang) можемо бачити на бусинах, підставках, вазонах, підсвічниках, ємностях для кохлю (підводка для очей) та написах на дверях мечетей. Необхідними інструментами для цієї роботи є сталевий клин та молоток.

3.15.7. Оздоблення напівкоштовним камінням / نگین تراشی

Виготовлення прикрас з напівкоштовного каменю та гравірування священних аятів (вірші з Корану) та величних імен на них називають «негінтараші» (від перс. negin – дорогоцінний камінь або печатка, вправлені в перстень).

3.16. Деревообробні ремесла / صنایع دستی چوبی

У природі існує деревина різного кольору та різної твердості. 10 тисяч років тому людина займалася мисливством, використовуючи дерев'яні списи. В Ірані дерево використовується дуже давно: ще за 4200 р. до н.е. деревом послуговувалися для створення стель в будинках. В 3000 р. до н.е. були створені драбини. У часи Ахаменідів списи воїнів виготовлялися з такого виду дерева, як лох вузьколистий. У цей період дерево широко застосовувалося у виготовленні колес та плугів, в суднобудуванні. Стеля Персеполя також була побудована з дерева, але, через напад Олександра Македонського та підпал, ця стеля була знищена.

У Парфянський період парфяни, що були відважними стрільцями, виготовляли з дерева луки та стріли. В епоху Сасанідів арки та куполи будівель також будували з дерева. В той період дерево було потрібне для військового використання,

з нього робилися військові щити та катапульти. В Ісламську епоху використання дерева розширилося та з нього будували мінбар (кафедру в мечеті, місце, звідки імам читає проповіді).

З часів правління Сефевідів до нас дійшло багато дверей, які можна побачити в музеї Гулестан та в Берліні. Але після того, в періоди правління Афшарів, Зендів та Каджарів, деревообробна промисловість занепала та різьблення на дверях замінив живопис.

Виготовлення мистецьких виробів з дерева складається з декількох етапів: зрізання, зберігання та, зрештою, підготовка до роботи. Якщо волога швидко випаровується з деревини, матеріал деформується та на ньому утворюються тріщини.

3.16.1. Різьблення по дереву або сницарство / منبت

Різьблення по дереву, вирізання та оздоблення частини поверхні деревини

та створення барельєфного візерунку за допомогою стамески та молотка іншими словами називається сницарство (перс. monabbat). Це мистецтво існує в Ірані 1500 років. В епоху Сасанідів різьблення по дереву було також поширеним ремеслом. Найдавнішими зразками цього мистецтва є двері мавзолеїв та мечетей, які зберігаються в музеях Ісламського періоду. Сницарство

досягло свого розквіту в епоху Сефевідів. У теперішній час найважливішими центрами цього мистецтва є міста Абад і Гольпайган.

Для початку роботи певний візерунок накладають на дерево, потім за допомогою стамески зрізають дерево навколо візерунку. Після цього відточують деталі малюнку, вирізають квіти, листя. Для сницарства використовують деревину, яка піддається різьбленню, але стійку до пошкоджень. Основним та найбільш широковживаним видом деревини є волоський горіх, який вважається міцним і має гарні природні кольори. Також для даного виду мистецтва використовують дерево бука, ебенове (чорне) дерево та самшит. Цією технікою виготовляють такі приладдя, як двері, рамки, підставки та ніжки столу.

3.16.2. Мозаїка / معرق کاری

Вирізання та склеювання плоских шматочків дерева, металу та мушель для створення декоративних поверхонь називають мозаїкою (перс. mo'arraqkārī). За допомогою цього мистецтва створюються такі речі, як скрині, столи, настінні картини.

Місцем зародження цього мистецтва є Індія, але в Ірані воно існує дуже давно. Для мозаїки використовують дерево різних кольорів, розташовуючи шматочки поруч: разом вони створюють красиву поверхню.

Робочі інструменти включають в себе: лук, пилу, клей для дерева, поліестер та кольорове дерево. Дерево, яке використовують у мозаїці може бути різним: волоський горіх, померанець, олива, арека, граб, в'яз, сосна, бук, клен, шовковиця, лох вузьколистий, груша, самшит, зизифус та ін. Для оздоблення мозаїкою також використовувалися мушлі, мідь, латунь, срібло, слонова кістка та інші кістки.

На сьогоднішній день процес виготовлення мозаїки складається з декількох етапів. Спочатку для створення дизайну візерунків малюють на папері, а потім його приклеюють на фанеру. Для створення основи мозаїки має використовуватися підходяще дерево, здебільшого це деревностружкова плита (ДСП). По ескізних лініях вирізають фанеру. Кожен вирізаний елемент є шаблоном для мозаїки. Зразок

кладуть на кольорове дерево та обрізають його пилкою.

У мистецтві мозаїки існує два види основи:

1. Основа з дерева: інакше її називають «деревом в дереві».
2. Мозаїка з чорною основою: Після закінчення оздоблення мозаїкою, виріб поливають рідиною, схожою на смолу, покривають лаком, шліфують спеціальним наждачним папером та полірують.

Мозаїку використовують у виготовленні рамок на стіни, стільниць, спинок стільця, підставок для Корану, підставок для ложок та виделок, портсигарів та дверей гробниць. У виробі зі справжньою мозаїкою всі відтінки є кольорами живого дерева, в жодному разі не розписом. Сьогодні це мистецтво поширене лише у Тегерані.

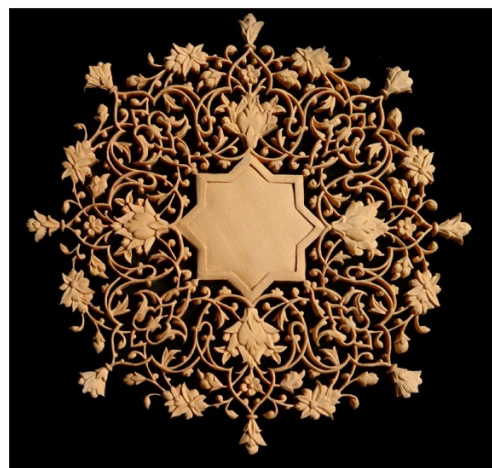

3.16.3. Різьблення по дереву (сницарство) у мозаїчному стилі / معرق منبت

У цьому мистецтві (перс. mo'arreq-e monabbat) візерунок у стилі мозаїки вирізають з різної деревини. Потім його тимчасово приклеюють на дерев'яну поверхню та обробляють деревину за допомогою різних напилів та стамесок. Відполіроване дерево кладуть одне біля одного на рівну основу та приклеюють за допомогою клею для дерева. Це мистецтво поширене у місті Гольпайган. Одним із відомих майстрів цієї справи можемо назвати Забелі.

3.16.4. Наскрізна (ажурна) різьба по дереву / مشبک کاری

Прорізання певних частин дерев'яної поверхні згідно з малюнком називається мистецтвом наскрізної (ажурної) різьби по дереву (перс. mošabbakkāri).

Наскрізна або ажурна різьба виконується на дереві, залізі, слоновій кістці та яшмі. Процес виготовлення виглядає наступним чином: візерунок, переважно це арабеска, переносять на дерево, і фон конструкції випилюється пилкою. Чудові приклади цього мистецтва знаходяться у палаці Алігапу в Ісфагані та в гробниці Шейха Сафі в Ардебілі. Найкращим деревом для цього мистецтва є волоський горіх. Це мистецтво використовують для виготовлення різних видів ширм та частин столу.

3.16.5. Дрібна або тонка різьба Назоккарі / نازک کاری

Дрібна або тонка різьба «назоккарі» — процвітаюче ремесло у містах Урмія та Санандаж. Це мистецтво відоме своєю витонченістю та тонкістю виконання роботи (від перс. nāzok – тонкий). Основними матеріалами є такі види дерева, як волоський горіх, груша, лох вузьколистий, чинар, сосна, клен трьохлопастний, вільха. Окрім дерева, для роботи потрібні різні види ґрунтовок, лаків для

покриття, ерамурус (ширяш) та клей для дерева. Вироби «назоккарі» по дереву дуже різняться між собою. Зокрема, це можуть бути шоколадниці, цукорниці, попільниці, коробки для сигарет, альбомні обкладинки та вази для фруктів.

3.16.6. Скульптурна різьба / کنده کاری، مجسمه سازی

У селах на півночі Ірану за допомогою різьблення виготовляють такі предмети: дерев'яні миски, різновиди палиці, цукорниці, тарілки, вази для фруктів, чаші для молока та ін. Основною сировиною для виготовлення цих предметів є деревина буку, клену та в'язу.

Скульптури також зазвичай виготовляють з цільної деревини. Це поширено в містах північних провінцій країни та в районі Сенендедж. Для скульптурної різьби по дерева використовують залізні інструменти. Найкращим деревом для виготовлення скульптур вважається волоський горіх.

3.16.7. Інкрустація деревини Хатам / خاتم کاری

Хатам – мистецтво мозаїчного оздоблення дерев'яних поверхонь маленькими однаковими трикутними пластинами, що утворюють складний геометричний малюнок. Ці пластини виготовляються з деревини, кістки чи металу.

Мистецтву «хатам» (перс. *xātam-kāri*) в Ірані налічується багато років. Воно прийшло до Ірану разом з монголами. У давнину в гробницях святилищ використовували скрині, оздоблені мозаїкою. Одним з найгарніших

шедеврів мистецтва «хатам» є зал у Мармуровому палаці в Тегерані, який побудував майстер Мохаммад Госсейн Санаї Хатам. Найдавніший «хатам» відносять до періоду Сефевідів. Розквіт цього мистецтва також припадає на цей

період. У часи правління Зендів «хатам» зазнав розквіту в Шіразі. Із сучасних представників цього мистецтва можна назвати майстрів Халіля Гольріза Хатама, Алі Неемата, Ісу Багадарі та майстра Санаї Хатама. Основними інструментами для виконання цієї роботи є робочий стіл, щільна деревина, напилек, клей для дерева, ґрунтівка, нитка, кольорова деревина, кістки ніг верблюда та корови, слонова кістка, мідь, латунь та кісткове волокно.

Деревина, яка використовується в мистецтві «хатам», повинна бути міцною та мати приємний колір. В оздобленні найчастіше використовують червоний, чорний та зелений кольори. Хатам виготовляється в Тегерані, Ісфагані та Шіраз. В цій техніці можуть виготовлятися маленькі шкатулки, рамки для дзеркал та для фотографій, коробки.

Технологія виготовлення наступна: Спочатку головки кісток ріжуть та кладуть на 3 місяці у розчин води та вапняку. Коли кістка ще волога її розділяють на 2-міліметрові полоски. Потім такі полоски закладають всередину дошки з потрібною формою (трикутники чи шестикутники тощо) та вирізають, аби всі вони мали однакову форму та розмір. Тополю, бук, платан та зизифус розрізають на однакові частини, які фарбують та ріжуть напилком. Потім деревину кладуть одну біля одної та прошарки змащують клеєм для дерева. Для більшої міцності її краї обмотують ниткою, доки клей підсохне. Після того, як клей висохне, нитки відривають та додають новий візерунок. На завершення роботи, виріб ріжуть на тонкі смужки.

Поверхня виробу «хатам» є гладкою та рівною. Колір виробу стійкий та однотонний, а візерунки – симетричні та однакові. Всю поверхню виробу, до речі, потрібно покрити лаком, щоб волога не проникла у виріб. Чим меншими будуть трикутники «хатам», тим гарнішим та більш цінним вважатиметься виріб.

3.16.8. Токарна обробка дерева / خراطی

Обробку поверхні дерева для виготовлення округлих та симетричних предметів за допомогою токарного верстата та стамески називають токарною

обробкою дерева (перс. *karāti*). Цю техніку використовують для оздоблення ніжок стільців, палиць та посохів, мундштуків для кальяну, курильних трубок, солянок, атлетичної булави для зурхане, цукорниць, попільничок, качалок для тіста, ніжок абажура тощо.

Хорошим деревом для токарної обробки є в'яз, волоський горіх, робінія, вільха, ясен, верба, платан, груша. Але найкраща деревина для цієї роботи – саме платан. Інструментами для токарної обробки є напилек, ніж, сокира, свердло,

молоток, стамеска, щипці.

Найголовнішими містами, в яких поширене це мистецтво, вважаються Рашт, Дезфул, Санандадж, Секкез, Бане, Керман, Урумیه, Іраншагр, Сарі та Ардебіль.

3.16.9. Виготовлення музичних інструментів / سازسازی

З давніх часів в Ірані виготовлялися традиційні дерев'яні музичні інструменти, як то уд, сетар, тар та сантур. Дерево для цих музичних інструментів відіграло ключову роль. Для їх виготовлення здебільшого використовували дерево волоського горіха та шовковиці.

3.16.10. Китайський вузол / گرهی چینی

Китайський вузол – це вид оздоблення за допомогою геометричних сіток, що утворені зі сплетених між собою дерев'яних пластин. Інколи в середину вузла

поміщають кольорове скло. Візерунок «китайського вузла» застосовується в оздобленні дверей, вікон, сходів та перил. прекрасні зразки такої оздобли можна побачити в палаці Чегель-сотун в Ісфагані.

Питання до другої частини третього розділу:

1. Назвіть традиційні техніки розпису тканин.
2. В чому особливість техніки «калямкар»?
3. Які види батіку використовують в Ірані?
4. Розкажіть про історію плетіння килимів на ткацьких верстатах в Ірані.
5. Які види килимів виготовляють в Ірані? Які види орнаментів іранських килимів ви знаєте?
6. Чим вирізняється традиційне ткацтво Ірану? Які види іранських тканин вам відомі?
7. Розкажіть про мистецтво вишивки в Ірані. Які традиційні техніки вишивання найпопулярніші?
8. Чим вирізняється традиційне в'язання в Ірані?
9. Назвіть основні види обробки каменю в Ірані.
10. Які види деревообробних ремесел популярні в Ірані? І які вироби виготовляють з дерева?
11. Що таке «хатам»?
12. Для оздоблення чого в Ірані використовують візерунок «китайського вузла»?

متن ۴

قلم زنی

قلم‌زنی (Emboss Working) عبارت است از تزئین و کندن نقوش بر روی اشیای فلزی به ویژه مس، طلا، نقره، برنج یا به عبارت دیگر ایجاد خطوط و نقوش به وسیله قلم با ضربه چکش و بر روی اجسام فلزی. قلم‌زنی یکی از رشته‌های هنرهای سنتی ایران است که در دسته‌بندی، در رده هنرهای صناعی و در گروه فلزکاری قرار دارد. قلم‌زنی روی مس. ساختن اشیاء با فلز مس، برنج، نقره و ... به روش سرد را «دواتگری» گویند، این هنر با سابقه چندین هزار ساله خود؛ در دوران هخامنشیان رواج یافت و در دوره ساسانیان به اوج خود رسید. محصولات متداول این صنعت: سماور، انواع بخاری، ظرف آفتابه و لگن، جام، کشکول، گلدان، تنگ، شکلات خوری، میوه خوری، سرویس چای خوری و سینی مجمع است.

امروزه برای قلم‌زنی نخست داخل یا زیر ظرف یا سینی مورد نظر را که معمولاً از جنس نقره یا طلا است از محلول قیر و گچ پر می‌کنند تا سروصدای قلم کم‌تر به گوش برسد و همچنین مانع از سوراخ شدن ظرف در حین کار شود. سپس نقش مورد نظر را روی ظرف رسم کرده و قلم مناسب را انتخاب کرده و روی سطح ظرف قرار می‌دهند و با چکش بر انتهای قلم می‌کوبند تا شیارها و نقش‌ها با تغییر شدت ضربه روی ظرف ایجاد شوند.

قلم‌های این هنر متنوع هستند و نام‌های خاص خود را دارند مانند قلم سایه و قلم نیم‌بر. پس از ایجاد نقش‌ها، قیر را جدا می‌کنند و روی شیارها گرده زغال می‌ریزند و روی ظرف را با روغن جلای سیاه می‌پوشانند. به این ترتیب نقش‌های قلم‌زده شده به شکل خط‌هایی تیره و مشخص دیده می‌شود.

سبک‌ها

سه سبک اصلی در قلم زنی ایران مطرح است که عبارتند از سبک شیراز، سبک تبریز و سبک اصفهان. در سبک شیراز که بیشتر بر روی نقره انجام می‌شود یس از طراحی بر روی کار ونیم برکردن شروع برجسته سازی و کف سازی می‌شود که در این سبک بیشتر از نقوش تخت جمشیدی و گل مرغ استفاده می‌شود و در ایران این سبک را مکتب شیراز می‌نامند و منحصر به شیراز می‌باشد در سبک تبریز برای حرکت قلم و انجام قلمزنی از حرکت و فشار مچ دست استفاده می‌شود و در سبک اصفهان از ضربات چکش. به همین سبب قلم تبریز صاف و کم عمق است ولی قلم اصفهان عمیق تر می‌باشد. قلم زنی در اصفهان نیز در دو سبک مجزا می‌باشد که به نام‌های قلم ریز و قلم زنی برجسته شهرت دارد. قلم زنی برجسته دارای برجستگی‌های عمیقتری می‌باشد و حالتی سه بعدی را ایجاد می‌نماید. این گونه از قلم زنی در ساخت ضریح امامان شیعه استفاده می‌گردد.

فلزات و ابزار و مواد مورد استفاده در هنر قلم زنی

فلز ماده ای معدنی و دارای ویژگی های استحکام، دوام، چکش خواری و شکل پذیری است، خاصیت تورق دارد، ذوب می شود و پس از ذوب، امکان استفاده مجدد از آن وجود دارد. در هنر قلمزنی از فلز به تنهایی استفاده نمی شود و بنابر خاصیت ترکیبی فلزات با هم مخلوط می‌شوند و فلز خاصی را پدید می‌آورند که به این ویژگی ترکیبی «آلیاژ» می‌گویند. آلیاژ به معنی ترکیب و مخلوط کردن فلزات با یکدیگر است، بنابراین، مفرغ، فولاد، برنج و بسیاری مواد دیگر که در صنایع امروز کاربرد دارند آلیاژ نامیده می‌شوند.

آلیاژ و فلزات

آلیاژها و فلزاتی که امروزه در هنر قلمزنی بیش تر از آنها استفاده می‌شود عبارت اند از:

- ۱- مفرغ، که ترکیبی از مس و قلع است که هرچه درصد قلع آن بیش تر باشد سفیدتر و از استحکام بیش تری برخوردار است.
- ۲- ورشو، که مرکب از نیکل، مس و قلع است و خاصیت تورق و مفتول شدن دارد.
- ۳- برنج، که ترکیبی از مس و روی است و در اثر حرارت زیاد نرمی آن افزایش می‌یابد.
- ۴- طلا، فلزی بسیار نرم و زرد رنگ است و در تیزاب سلطانی حل می‌شود.
- ۵- نقره، فلزی سفید رنگ، چکش خوار و شکل پذیر است و به راحتی پرداخت می‌شود.

۶- مس، از فلزات عمده و رایج مورد کاربرد در هنر قلمزنی است. رنگ آن قرمز متمایل به نارنجی است و خاصیت شکل پذیری و چکش خواری دارد. در ۱۰۸۳ درجه سانتی گراد گداخته و در ۲۵۹۵ درجه سانتی گراد به جوش می آید و دارای وزن مخصوص ۵/۸ گرم در سانتی متر مکعب است.

متن ۵

خاتم کاری

خاتم کاری (Inlay) یکی از صنایع دستی ایران و هنرهای سنتی است که برای تزئین سطوح کاربرد دارد. در مورد قدمت خاتم کاری اطلاعات دقیقی موجود نیست. اما آثار ارزشمندی از خاتم کاری ایران در موزه‌های دنیا نگهداری می‌شود.

در فرهنگ لغات، خاتم کاری به صورت «هنر آراستن اشیاء به شیوه‌ای شبیه موزاییک کاری با قطعات کوچک مثلثی» تعریف شده است. به عبارت دیگر سطح خاتم بر مبنای شکل مثلث ایجاد

می‌شود. هر قدر که این مثلث‌ها کوچک‌تر بوده و با ظرافت و دقت بیشتری در کنار هم چسبانده شده باشند محصول نهایی مرغوب‌تر است. در خاتم کاری، کوچکترین واحد سطح حداقل از سه مثلث و بزرگترین واحد سطح در نهایت از چهارصد مثلث تشکیل شده است. به طور کلی می‌توان گفت هنر خاتم کار از خاتم سازی و خاتم چسبانی تشکیل شده است. به این معنا که خاتم‌ساز کسی است که با برش، پرداخت و سوهان کاری مواد اولیه و سپس چسباندن آنها «قامه» را تولید می‌کند. خاتم چسبان برش‌های به دست آمده از قامه را بر اساس طرح مورد نظر بر روی کار می‌چسباند. در حقیقت

خاتم کاری تلفیق هنرهای مختلف اعم از نجاری، حکاکی، معرق، مینیاتور و ... است.

مواد اولیه خاتم کاری

- چوب‌های رنگی درختانی چون بقم، فوفل، آبنوس، عناب و گردو در گذشته چوب درختان بقم، آبنوس و فوفل به آسانی یافت می‌شد. اما در حال حاضر دسترسی به طیف متنوع چوب با رنگ‌های مختلف امکانپذیر نیست. به همین دلیل خاتم‌سازان منشورهای چوبی درختان نارنج یا افرا را همراه با رنگ می‌جوشانند تا ترکیب رنگی مورد نظر خود را به دست آورند.

- مفتول فلزات مس، برنج، طلا، نقره و آلومینیوم

در حال حاضر استفاده از مفتول برنجی بیش از سایر فلزات رواج دارد. خاتم‌سازان برای شکل‌دهی مفتول فلزی از دستگاه نورد استفاده می‌کنند.

• ورقه‌های استخوانی (U)

این قطعات از استخوان ساق دست و پای شتر، گاو، اسب، عاج، صدف و شبه استخوان‌های صنعتی تولید می‌شوند.

• انواع چسب مانند چسب سرد و گرم

در گذشته از سریشم گرم یا حیوانی برای چسباندن قطعات چوب استفاده می‌شد. سریشم حیوانی ماده لزج غضروفی شکلی است که با گرم کردن خاصیت چسبندگی پیدا می‌کند. امروزه از چسب سرد یا پلی وینیل استات استفاده می‌شود. استفاده از چسب سرد هم بسیار آسان است و هم دوام بسیار خوبی دارد.

• انواع جلادهنده

سطح خاتم هم برای براق شدن و هم برای محافظت در برابر عوامل محیطی روغنکاری می‌شود. پس از این مرحله سطح خاتم در برابر رطوبت، سرما و گرما آسیب نخواهد دید. در گذشته از روغن جلا یا سندلوس (شیره درخت کاج) برای این کار استفاده می‌شد. بعدها روغن هایلوکس جایگزین مواد قبلی شد. امروزه سطوح خاتم را با لایه ای از سیلر، کیلر یا پلی‌استر می‌پوشانند.

ابزار خاتم کاری

- انواع اره،
- سوهان و رنده،
- پرس،
- دستگاه برش خاتم،
- دستگاه نورد سیم (این دستگاه مفتول‌های فلزی را به شکل منشورهای مثلث القاعده تبدیل می‌کند)،
- ابزار عمومی مانند چکش و گازانبر.

مراحل ساخت خاتم

- ابتدا چوب، فلز و استخوان به صورت منشورهای مثلث القاعده بریده می‌شوند. معمولاً اضلاع مثلث ۱/۵-۱ میلی‌متر و ارتفاع منشور ۳۰ سانتی‌متر است.

- سه منشور چوبی در اطراف یک منشور فلزی چسبانده شده و منشور بزرگتری به نام «پره» را ایجاد می‌کنند. علاوه بر چسباندن، دور تا دور این منشور با نخ بسته می‌شود تا خوب محکم شود.
- در مرحله بعدی با چسباندن پره‌ها نقوش هندسی منتظمی مانند شش ضلعی و ستاره ایجاد می‌شود. به این اشکال هندسی منتظم «توگلو» گفته می‌شود. به همین ترتیب برای ساخت ساده‌ترین گل خاتم کاری ۶۶ مثلث لازم است.
- سپس نوبت به مرحله گل پیچی می‌رسد در این مرحله قطعات به نحوی کنار هم چیده می‌شوند تا در نهایت یک گل خاتم ایجاد شود. پس از شکل‌گیری گل خاتم، کار به قطعاتی با ارتفاع ۱۰ سانتی‌متر تقسیم می‌شود.
- در این مرحله با پرس کردن قطعات (قامه) آنها را برای مرحله برش آماده می‌کنند.
- قامه به صورت قطعات عرضی با ضخامت ۲ میلی‌متر برش زده می‌شود.
- برش‌ها بر روی ورقه نازکی چسبانده می‌شوند و زیر پرس قرار می‌گیرند.
- در مرحله بعد این قطعات بر اساس طرح از پیش تعیین شده بر روی چوب مورد نظر چسبانده می‌شود.
- مرحله آخر مرحله صیقل دادن و استفاده از روغن‌های جلا دهنده است.

نقوش خاتم کاری

نقوش حاشیه: نقوشی مانند نیم طره، کپه‌ای، جوسیمی، شمسه‌دار، برگی، توگلو استخوان، لوزی و جویی مهمترین نقش‌هایی هستند که در حاشیه کارهای خاتم استفاده می‌شوند.

نقوش اصلی: نقوشی مانند خاتم هشت، چهار ترنج، توگلو سبز، طاقی، پره‌واروی شمسه‌دار، عالم ذر، پره‌واروی بغل شش سیمی و ابری دو دوری مهم‌ترین نقش‌هایی هستند که در متن کار خاتم ایجاد می‌شود.

Перелік найважливіших художніх промислів в провінціях Ірану

1. Основні народні художні промисли в провінціях:

Бахтаран: килимарство (кілім), шкіряне взуття «тіве»

Бушир: килимарство (кілім), килими габбе

Гамадан: кераміка

Гілян: токарство, тонка різьба «назоккарі», в'язання гачком

Занджан: виготовлення ножів

Західний Азербайджан: деревообробка

Ілам: килимарство (кілім), ткацтво килимів

Ісфаган: чеканка та карбування, калямкарі

Керман: вишивка Патегдузі, ткацтво паласів та килимів «шірікіпіч»

Кохкілуе та Боерагмад: килимарство (кілім)

Курдестан: килимарство (кілім), дрібна різьба «назоккарі» по дереву

Лурестан: килимарство (кілім), вироби з нейзильберу

Мазендеран: плетіння килимків

Семнан: гончарство, ткацтво тканин джаджім

Сістан та Белуджестан: вишивка Сузандузі, оздоблення гудзиками

Східний Азербайджан: килимарство (кілім), паласи

Тегеран: склоробство, розпис на шкірі

Фарс: хатам, кілім

Хорасан: одяг зі шкіри та хутра, оздоблення бірюзою, різьблення по каменю

Хормозган: вишивка Голябтундузі

Хузестан: плетіння з лози

Центральний остан (Марказі): ткацтво килимів

Чагармагаль і Бахтіарія: кілім, ткацтво килимів

Язд: ткацтво тканин в ручну

2. Основні центри виготовлення народних ремесел:

Бамбукове плетіння: Лаялестан (Ляхеджан)

Батик або розпис тканин «калаке»: Оску, Табріз

Валяння, збиття повсті: Естегбанат (Фарс), Амоль, Алі-Абад (Горган), Семнан

Вироби з нейзильберу: Боруджерд

Вишивка та обшивка галунами: Тегеран, Ісфаган, Занджан

Вишивка Голябтундузі: Бандар-Аббас, Мінаб, Бандар-Лянге

Вишивка Патегдузі: Керман

Вишивка тамбуром: Рашт

Вишивка Сузандузі: Белуджестан, Ісфаган, Мамган (Табріз)

Вишивка стрічками Хусдузі: Бандар-Аббас

Емалювання: Ісфаган

Живопис на шкірі: Тагеран

Калямкар: Ісфаган, Дамкан

Карбування монет: Сістан та Белуджестан

Кераміка: Лаледжін (Гамадан), Шахреза (Ісфаган), Манд (Ганабад), Мейбод (Йазд),

Істегбан (Фарс)

Килимарство (кілім): Фірузабад (Фарс), Гарасін (Керманшах), Даран, Намін (Ардебіль)

Мініатюра: Ісфаган

Оздоблення бірюзою: Ісфаган

Оздоблення кахлями (Qashani): Ісфаган

Пап'є-маше: Ісфаган

Плетіння з лози: Мазендаран, Гілян, Хузестан, Хормозган

Пошиття Аби (верхнього одягу, широкої накидки): Наїн

Пошиття одягу зі шкіри та хутра: Машгад, Ісфаган

Пошиття шкіряного взуття «гіве»: Керманшах, Шіраз, Абаде

Різьблення по бірюзі: Машгад

Різьблення по дереву (сницарство): Гольпайєган, Абаде

Робота зі сріблом: Шіраз, Ісфаган, Табріз, Тегеран

Розпис на мушлі: Ісфаган

Склоробство: Тегеран

Ткацтво перських килимів, паласів: Кашан, Керман, Ісфаган, Машгад, Табріз

Ткацтво тканин ручної роботи: Язд

Тонка різьба Назоккарі по дереву: Санандедж, Уруміє, Рашт

Філігрань: Занджан, Ісфаган, Табріз, Шіраз

Хатам: Шіраз, Ісфаган, Тегеран, Гольпайєган

Чеканка і карбування: Ісфаган

Глосарій:

Українська

Ажурне в'язання гачком
Бавовна
Бірюза
Блискітка
Браслет
Бронза
Валяльник повсті
Виробник хутрових виробів
Вишивка
Вишивка бісером
Вишивка Голябтундузі
Вузол
Галун
Гачок
Глина, суглинок
Гончар
Гончарний круг
Гравірувальник,
гранувальник
Гравірування
Гіве (традиційне взуття)
Замок
Калямкар (мистецтво
оздоблення тканин)

English

To Stitch
Cotton
Turquoise
Leather Block
Bracelet
Bronze
Fuller
Furrier
Embroidery
Cut Out Piece of
Mosaic
Book Trimming
Band
Knotintimber
Gold Lace
Hook
Red Oxide
Potter
Potters Wheel
Device Engraver of
Gem Stone
Chiseliny
Cloth Shoes
Lock
Ghalamkar

فارسی

سکمه دوزی
پنبه
فیروزه
پولک
دستبند
مفرغ (برنز)
نمدمال
پوستین دوز
گلدوزی
مُعَرِق کاشی
گلابتون دوزی
گره
ملیله
قُلاب
خاک رُس
سُفال گر
چرخ سُفالگری
حَکاک
کَنده کاری
گیوه
قُفل
قَلَمکار

Кахляр	Tile Markers Potter	کاشی ساز
Килим «зілу»	Woven Cotton Ruy	زیلو
Клин	Chisel	قلم
Кілім	Tapestry	گلیم
Клей з рослини ширяш	Glue	سریش
Коваль	Iron Worker	آهنگر
Коттон-джин (відділяє волокна бавовни від насіння)	Cotton Ginner	حلاج
Лазурит	Lapis Lazuli	لاجورد
Латунь	Brass	برنج
Латунний дріт	Brass Wire	مفتول برنجی
Лійка (у формі дзбану)	Ewer	آفتابه
Майстер слюсарної обробки	Brass Worker	دوات گر
Мармур	Marble	مرمر
Мідь	Copper	مس
Молоточок для подрібнення цукру	Sugar Basin	قندشکن
Мукарна	Muqarnas	مقرنس
Нагрівати	To Heat	تابیدن
Намотувальник пряжі	Warp winder	چله کش
Напрямний штафт	Guide pin	مفتول
Наскрізна (ажурна) різьба по металу	Pierced Metal Work	مُشَبَّکِ فلز
Нейзильбер	Nickel Silver	ورشو
Нитка основи	Warp	تار
Ніж	Knife	کارد
Ніж (кишеньковий)	Pocket Knife	چاقو

Ножовий майстер	Cutler	چاقوساز
Обшивка галунами	Embroidry with Silver Tinsel	مليله دوزى
Овечий шкіряний одяг	Skin Sheep Garment	پوستين
Палас, килим	Carpet	قالى
Плетіння бархату	Velvel Weave	مَحْمَلْ بافى
Плетіння кашеміру	Waving of Cashmer	ترمه بافى
Плетіння корзин	Basket Planter	سَبْد بافى
Плетіння парчі	Gold-Waven	زرى بافى
Позолочений	Gided	مُطَلَا
Полірування, шліфування	Finishing, Polish	پَر داخت
Прилад	Device	أبزار
Пряжа, моток	Warp	چله
Різьба по дереву	Wood carve	مُنَبَّت، حكاكى
Різьбар по дереву	Wood Carver	مُنَبَّت ساز
Різьбар по каменю	Stone Cutter	سنگ تراش
Рогожа	Roofing Mat	حصير
Скло	Glass	آبگينه، شیشه
Складувна трубка	Bellows	لوله ى دم (شیشه گرى)
Склороб	Glass Maker	شیشه گر
Стамеска	Wood chise	مَغَار
Статуя, скульптура	Statue	مُجَسَّمه
Текстиль	Textile, Fabric	مَنسوجات
Ткати, плести	Toplait	بافتن
Ткацтво килимів, паласів	Toknot a Carpet	بافتن قالى
Ткацький верстат для плетіння паласів	Carpet Loom	دار قالى بافى

Ткацький верстат для плетіння рогожі	Mate-Weaving Loom	دستگاه حصیربافی
Ткацький верстат для плетіння тканин Джаджім	Band loom	دستگاه جاجیمبافی
Ткацький гребінь	Beater Comb	دفتین (شانہی قالیبافی)
Ткач	Weaver	نساج
Ткач паласів	Carpet Waver	قالیباف
Токарна обробка	Groovemilling	خرّاطی
Токарний станок	Turners Lathe	دستگاه خراطی
Утік	Weft	پود
Фетровий капелюх	Felt Cap	کلاه نمّدی
Філігрань	Filigree Work	ملیلہ کاری
Хатам	Inlaid Work	خاتم
Шерсть	Wool	پشم
Шити	To Sew	دوختن
Шкіра	Leather For Bellows	چرم
Шовковий кокон	Silk Cocoon	پیلۀ ابریشمی
Штапування	Printed Textile	چاپِ باسمه‌ای
Ювелір	Jeweler	جواہر ساز

Список рекомендованой литературы

1. Art & Culture of Iran. Gate of Nations [Електронний ресурс]. URL: <https://gate-of-nations.org/category/art-culture/>
2. Destination Iran [Електронний ресурс]. URL: <https://www.destinationiran.com/>
3. Encyclopædia Iranica [Електронний ресурс]. URL: <http://www.iranicaonline.org>
4. The Cultural Institute of Iran [Електронний ресурс]. URL: <https://uk.irancultura.it/>
5. اسدیان، فاطمه؛ گودرزی، رضا؛ نجم، هانی. بررسی کامل هنرهای سنتی (قلم زنی). سایت کانون فرهنگی چوک. تاریخ انتشار: ۱۳۹۷/۰۶/۱۳.
<http://www.chouk.ir/maghaleh-naghd-gotogoo/15246-2018-09-04-05-34-01.html>
6. آشنایی با صنایع دستی ایران (۱). مجموعه نویسندگان. تهران: شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی ایران، ۱۳۸۹. <http://chap.sch.ir/books/3199>
7. تجویدی، زهرا. آشنایی با هنرهای سنتی ایران. تهران: پیام نور، چ ۲، ۱۳۸۷.
8. دلیو فریه، ر. هنرهای ایران. ترجمه پرویز مرزبان. تهران: فرزاد، ۱۳۷۴.
<https://irancrafts.me/wp-content/uploads/2020/02/honar-iran-1.pdf>
9. رضانی، ولی الله. آموزش قلم زنی. تهران: آذربزین، ۱۳۸۰.
10. روح فر، زهره. نگاهی بر پارچه بافی دوران اسلامی. تهران: سمت، ۱۳۸۰.
11. ستاری، محمد. خاتم سازی. تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۸.
12. ستاری، محمد. قالی بافی. تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۷.
13. غفاری، فاطمه. لباس های محلی بانوان ایران. تهران: گردون سپهر، ۱۳۸۰.
14. فرخ سرشت، میهن. سوزن دوزی صنایع دستی، شرکت چاپ و نشر ایران، ۱۳۶۶.
15. فقیری زاده، فاطمه. آموزش هنر گبه بافی. تهران: کوهسار، ۱۳۸۱.
16. کشاورزی، مرجان. احمدی شیخانی، مهرداد. آشنایی با هنرهای سنتی ایران. تهران: انتشارات فرهنگ صبا، ۱۳۹۲. ۸۰ ص.
17. یآوری، حسین. آشنایی با هنرهای سنتی ۱. تهران: صبا سحر، چ ۵، ۱۳۸۹.
18. یآوری، حسین. فلزکاری. تهران: حوزه هنری، ۱۳۸۰.
19. یآوری، حسین. قلمکار اصفهان. تهران: فرهنگستان هنر، ۱۳۸۵.
20. یآوری، حسین. نساجی سنتی ایران. تهران: حوزه هنری، ۱۳۸۰.